

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Кафедра міжнародних відносин

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти на тему: **«ЗМІНА ПІДХОДІВ В БЕЗПЕКОВІЙ ПОЛІТИЦІ І ВИКЛИКИ ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО ЄС В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ»**

Виконала: студентка II року навчання

ОР Магістр

групи МВз-2м

спеціальності: 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Хоменко Віра Станіславівна

Науковий керівник:

доктор політичних наук, професор

кафедри міжнародних відносин

Нагорняк Михайло Миколайович

Рецензент:

кандидатка політичних наук,

старша викладачка

кафедри міжнародних відносин

Голуб'як Наталія Романівна

Допущено до захисту

« ____ » _____ 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ I.....	15
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ГЕНЕЗА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	15
1.1. Теоретичні підходи до вивчення політики безпеки ЄС	15
1.2. Методологічні підходи до аналізу безпекової політики ЄС	19
1.3. Джерельна база дослідження.....	21
1.4. Історичний розвиток безпекової та оборонної політики Європейського Союзу.....	24
1.4.1. Основні концепції та механізми безпекової політики ЄС до 2022 року	26
1.4.2 Європейський Союз і НАТО: еволюція партнерства	27
Висновок по розділу	29
РОЗДІЛ II	30
ВПЛИВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА ЗМІНУ ПІДХОДІВ У БЕЗПЕКОВІЙ ПОЛІТИЦІ ЄС	30
2.1. «Політика занепокоєння» у безпековій політиці ЄС: риторика, інституційна логіка та наслідки (2008-2022).....	30
2.1.1. Контент-аналіз офіційної риторики Європейського Союзу (2008-2022).....	31
2.1.2. Порівняльний вимір та структурні чинники політики занепокоєння	33
2.1.3. Наслідки політики занепокоєння та її злам після 2022 року	34
2.2 Реакція Європейського Союзу на російську агресію: політичний, безпековий і санкційний вимір	35
2.3. Реакція Європейського Союзу на міжнародні кризи до 2022 року: повторювані патерни, структурні помилки та уроки	39

2.3.1. Реакція на зовнішню військову агресію: від Грузії 2008 до України 2014	40
2.3.2. Кризові виклики поза межами безпекової автономії ЄС: Сирія та Близький Схід	41
2.3.3. Кризи у безпосередньому сусідстві: Білорусь і міграційна криза як дзеркало внутрішньої фрагментації.....	41
2.3.4. Системний висновок: повторюваність, обмеження, уроки	42
2.4. Енергетична безпека ЄС після 2022 року: від ліберальної інтердепенденції до стратегічної стійкості	42
2.5. Нові інструменти безпеки та оборони ЄС після 2022 року: від «м'якої сили» до стратегічної стійкості.....	45
2.6. Еволюція поняття «стратегічної автономії» ЄС: від концепції до практичної потреби в умовах війни	47
2.6.1. Походження та зміст концепції.....	48
2.6.2. Політичні інтерпретації та структурні обмеження стратегічної автономії ЄС (2016-2021).....	48
2.6.3. Війна в Україні та переосмислення стратегічної автономії ЄС після 2022 року	49
2.6.4. Межі та перспективи реалізації стратегічної автономії ЄС	50
Висновки до розділу	51
РОЗДІЛ Ш	52
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС В УМОВАХ ТРИВАЛОГО ПРОТИСТОЯННЯ З РОСІЄЮ	52
3.1. Геополітичні виклики та зміна розподілу сил у Європі після 2022 року	52
3.2. Стратегічні пріоритети та майбутні напрями розвитку оборонної та безпекової політики ЄС	56
3.3. Можливі сценарії еволюції безпекової політики ЄС до 2030 року	60
3.3.1. Сценарій 1: ЄС як повноцінний геополітичний актор (оптимістичний)	60
3.3.2. Сценарій 2: Фрагментований ЄС і зниження трансатлантичної єдності (негативний)	61
3.3.3. Сценарій 3: Стратегічна невизначеність і повільна еволюція (базовий сценарій).....	62

3.4. Роль України у майбутній системі безпеки Європейського Союзу	63
3.5. Стратегічні рекомендації щодо посилення безпеки Європейського Союзу в середньостроковій перспективі	66
Висновки до розділу	69
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ	85

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВБ - Велика Британія

ВДЕ - Відновлювані джерела енергії

Європарламент - Європейський парламент (European Parliament)

Європейська рада - вищий політичний орган ЄС (European Council)

ЄК - Європейська комісія (European Commission)

ЄПБО - Європейська політика безпеки та оборони (European Security and Defence Policy, ESDP)

ЄС - Європейський Союз

НАТО - Організація Північноатлантичного договору (North Atlantic Treaty Organization)

ОБСЄ - Організація з безпеки і співробітництва в Європі (Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE)

ООН - Організація Об'єднаних Націй (United Nations, UN)

РЄ - Рада Європи (Council of Europe, CoE)

РФ - Російська Федерація

СЗБО - Спільна безпекова та оборонна політика (Common Security and Defence Policy, CSDP)

СЗБП - Спільна зовнішня та безпекова політика (Common Foreign and Security Policy, CFSP)

США - Сполучені Штати Америки

Carnegie Europe - аналітичний центр «Карнегі Європа»

CEPS - Центр досліджень європейської політики (Centre for European Policy Studies)

CFSP - Спільна зовнішня та безпекова політика (Common Foreign and Security Policy)

CFSP/CSDP Missions - місії та операції у межах спільної зовнішньої та безпекової політики

Chatham House - Королівський інститут міжнародних відносин (Велика Британія)

CSDP - Спільна політика безпеки і оборони (Common Security and Defence Policy)

EaP (СхП) - Східне партнерство (Eastern Partnership)

ECFR - Європейська рада з міжнародних відносин (аналітичний центр) (European Council on Foreign Relations)

EDA - Європейське оборонне агентство (European Defence Agency)

EDF - Європейський оборонний фонд (European Defence Fund)

EDIS - Європейська стратегія оборонної промисловості (European Defence Industry Strategy)

EEAS - Європейська служба зовнішніх дій (European External Action Service)

ENP (ПЗС) - Політика сусідства ЄС (European Neighbourhood Policy)

EPC - Європейське політичне співробітництво (European Political Cooperation)

EPF - Європейський фонд миру (European Peace Facility)

ESS - Європейська стратегія безпеки (European Security Strategy)

EU-CyCLONe - Європейська мережа координації кіберкриз (European Cyber Crisis Liaison Organisation Network).

EUGS - Глобальна стратегія Європейського Союзу із зовнішньої та безпекової політики (European Union Global Strategy)

EUMAM - Місія ЄС з військової допомоги Україні (EU Military Assistance Mission in support of Ukraine)

EUMC - Військовий комітет ЄС (EU Military Committee)

EUMS - Військовий штаб ЄС (EU Military Staff)

EUNAVFOR - Військово-морські операції ЄС (EU Naval Forces)

EUTM - Навчальні місії ЄС (EU Training Mission)

GMF - Німецький фонд Маршалла у США (German Marshall Fund of the United States)

IPCEI - Важливі проєкти спільного європейського інтересу (Important Projects of Common European Interest)

PESCO - Постійне структуроване співробітництво у сфері оборони ЄС (Permanent Structured Cooperation)

PSC - Політичний і безпековий комітет (Political and Security Committee)

RAND - Корпорація RAND - американський аналітичний центр у сфері безпеки та оборони (RAND Corporation)

STRATCOM - Стратегічні комунікації (Strategic Communications)

SWP - Німецький інститут міжнародних та безпекових справ (Stiftung Wissenschaft und Politik)

ВСТУП

Актуальність теми. Війна Росії проти України стала безпрецедентним викликом для системи європейської та глобальної безпеки після завершення «холодної війни». Події 2014 року, а особливо повномасштабне вторгнення 2022 року, висвітлили обмеженість та суперечливість підходів Європейського Союзу до гарантування безпеки як власних кордонів, так і партнерів на східному фланзі. Протягом тривалого часу реакція ЄС характеризувалася переважно декларативною риторикою «глибокого занепокоєння» та політикою умиротворення агресора, що виявилось у повільному ухваленні рішень, надмірній залежності від дипломатичних компромісів і небажанні переходити до рішучих оборонних заходів.

Наслідком такого підходу стало не лише посилення агресивної поведінки Російської Федерації, а й криза довіри до ЄС як дієвого безпекового актора. Події в Україні показали, що політика «умиротворення» не лише не зупинила, але й підштовхнула Кремль до подальшої ескалації. Водночас війна актуалізувала необхідність перегляду концепції європейської безпеки, посилення оборонної співпраці в межах ЄС і НАТО, зменшення залежності від зовнішніх партнерів та формування стратегічної автономії Європи.

Таким чином, дослідження трансформації безпекової політики ЄС у контексті війни в Україні є надзвичайно актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору. Воно дозволяє не лише оцінити помилки попередньої політики умиротворення та її наслідки, але й визначити ключові виклики та перспективи майбутнього розвитку Європейського Союзу як глобального безпекового гравця.

Метою магістерської роботи є аналіз трансформації підходів Європейського Союзу у сфері безпекової політики в контексті війни в Україні, критичне осмислення наслідків політики умиротворення Росії та визначення ключових викликів і перспектив майбутнього розвитку ЄС як безпекового актора.

Для досягнення поставленої мети передбачається виконання таких **завдань**:

1. Розкрити теоретико-методологічні засади дослідження безпекової політики ЄС та її місця у глобальній системі міжнародних відносин.

2. Проаналізувати еволюцію підходів Європейського Союзу до безпеки до початку війни в Україні та визначити їхні ключові обмеження.

3. Дослідити реакцію ЄС на агресію Росії проти України у 2014-2022 роках, зокрема політику «занепокоєння» та умиротворення, і оцінити її наслідки.

4. Визначити трансформації у безпековій політиці ЄС після 24 лютого 2022 року, зокрема у сфері санкційної політики, оборонної співпраці та енергетичної безпеки.

5. Проаналізувати головні виклики та дилеми, які постають перед ЄС у процесі формування стратегічної автономії в сфері безпеки.

6. Сформулювати висновки та перспективи майбутнього розвитку ЄС як глобального безпекового актора в умовах триваючої війни в Україні.

Об'єктом дослідження є безпекова політика Європейського Союзу як складова зовнішньополітичної стратегії та її реалізація в умовах міжнародних криз.

Предмет дослідження - зміна підходів Європейського Союзу до безпеки та оборони в контексті війни в Україні, зокрема наслідки політики умиротворення Росії та трансформація стратегічних пріоритетів ЄС.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 2014 року (початок російської агресії проти України та анексія Криму) до сьогодення (2025 рік), з акцентом на ключові зміни після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року.

Географічні межі включають Європейський Союз та його східний регіональний контекст, насамперед Україну, як головного об'єкта безпекових викликів для ЄС.

Методи дослідження. У роботі застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема для аналізу еволюції безпекової політики ЄС до та після початку війни в Україні був використаний *історико-порівняльний метод*. *Системний метод* дав змогу розглянути безпекову політику ЄС як складну

систему у взаємодії з НАТО, США та країнами-членами. *Контент-аналіз* використовувався для дослідження офіційних документів ЄС, заяв політичних лідерів та міжнародних організацій. Аналіз конкретних прикладів реакції Європейського Союзу на агресію Росії проти України потребував застосування *методу кейс-стаді (методу ситуаційного аналізу)*. Для визначення можливих сценаріїв майбутнього розвитку безпекової політики ЄС використано *прогностичний метод*.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблема безпекової політики Європейського Союзу та його реакції на російську агресію проти України є предметом дослідження широкого кола науковців, експертів і практиків.

Теоретичні засади та становлення спільної політики безпеки ЄС розглядали провідні західні науковці. Зокрема, британський професор Джоліон Хаурт одним із перших здійснив комплексне дослідження формування Спільної політики безпеки та оборони (CSDP), наголошуючи на дилемі автономності ЄС у відносинах з НАТО. Старший науковий співробітник Centre for European Policy Studies (CEPS), експерт з питань зовнішньої політики ЄС та відносин з сусідами Майкл Емерсон аналізував концепцію ЄС як «нормативної сили» та звертав увагу на обмеженість його впливу у кризових ситуаціях. Бельгійський дослідник, відомий політолог, професор університету Гента Свен Біскоп зосередився на проблемі стратегічної автономії та оборонної інтеграції Європи, тоді як інший бельгійський професор Стефан Кейкелейре розвинув концепцію «структурної зовнішньої політики», яка пояснює, як ЄС здійснює довгостроковий вплив на міжнародне середовище через трансформацію політичних, правових та інституційних структур держав-партнерів. В той же час німецький дослідник, професор Крістоф Майєр акцентував увагу на феномені «культури занепокоєння», що характеризує обережність і нерішучість європейських лідерів у сфері безпеки.

Реакцію Європейського Союзу на російську агресію проти України аналізували як окремі автори, так і провідні аналітичні центри. Після 2014 року

з'явилась значна кількість відповідних досліджень, присвячених санкційній політиці, трансформації європейської безпеки та посиленню оборонного виміру ЄС.

У працях одного з головних спеціалістів із санкційної політики ЄС Клари Портелли досліджується ефективність санкцій ЄС проти Росії, їхній вплив на європейську зовнішню політику та внутрішню згуртованість Союзу. Фінський дослідник Мікаель Вігель аналізує геоекономічні інструменти ЄС та їх застосування щодо РФ. Джоліон Хауорт у своїх роботах розглядає еволюцію Спільної безпекової та оборонної політики Євросоюзу, наголошуючи на структурних обмеженнях, які тривалий час заважали формуванню спроможної європейської оборони. Співзасновник ECFR Нік Вітні, а також дослідник і публіцист Ульріх Шпек акцентують на тому, як російська агресія стала катализатором стратегічного переосмислення у ЄС та поступового посилення його оборонних амбіцій.

Значний внесок у розвиток теми роблять звіти провідних аналітичних центрів - European Council on Foreign Relations (ECFR), Carnegie Europe, Chatham House, German Marshall Fund - де комплексно оцінюється трансформація європейської безпеки після 2014 року та особливо після 2022 року. Дослідники цих інституцій, зокрема Густав Грессель, Янка Оертель, Яна Пульерін, аналізують питання оборонної співпраці, розвитку Європейського оборонного фонду (EDF), посилення НАТО-ЄС взаємодії та перспектив стратегічної автономії.

Після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році фокус наукових і політичних досліджень змістився на питання швидкого посилення обороноздатності ЄС, технічних і політичних механізмів військової допомоги Україні, ролі Європейського фонду миру та переосмислення підходів до довгострокового стримування РФ.

Вагомий внесок у дослідження змін у безпековій політиці Європейського Союзу та його реакції на російську агресію здійснили українські науковці та експерти, які аналізують як внутрішні трансформації ЄС, так і безпосередні

виклики для України. Доктор політичних наук, експерт з безпеки Григорій Перепелиця послідовно наголошує на ревізійністському характері російської зовнішньої політики та вразливості європейських механізмів стримування. Значний внесок робить директор НІСД Олександр Литвиненко, який досліджує стратегічні пріоритети ЄС, гібридні загрози та трансформацію європейської архітектури безпеки. Професор Михайло Нагорняк аналізує процеси європейської інтеграції України, політику безпеки ЄС та роль України у «новій європейській безпековій конструкції», особливу увагу приділяючи гібридним загрозам і зміні конфігурації європейського безпекового середовища після 2014 року. Кандидатка політичних наук Наталія Голуб'як досліджує еволюцію зовнішньої та безпекової політики ЄС, механізми реагування на російську гібридну агресію та формування інформаційної й політичної стійкості Євросоюзу в умовах війни. Колишній міністр оборони України Андрій Загороднюк у своїх працях наголошує на еволюції підходів ЄС і НАТО до підтримки України та перспективі розвитку оборонно-промислової кооперації. Академік Володимир Горбулін аналізує системний характер загроз з боку РФ і необхідність формування нової моделі безпеки в Європі. Дипломатка, юристка-міжнародниця Олена Зеркаль, спираючись на практичний досвід переговорів з ЄС, критично оцінює нерішучість та внутрішні обмеження європейської відповіді на російську агресію, детально висвітлюючи проблему повільної і нерівномірної реакції Євросоюзу та політичні обмеження, що стоять перед Брюсселем у питанні санкцій та енергетичної переорієнтації.

Сукупний доробок українських дослідників дозволяє поєднати теоретичний аналіз європейської безпеки з практичним баченням викликів, які постають перед Україною в умовах війни та трансформації європейської стратегічної реальності.

До офіційних документів ЄС та міжнародних організацій, які стали основою для глибшого занурення у проблематику, належать ключові стратегічні документи, що визначають засади європейської безпекової політики:

- Європейська стратегія безпеки (2003 рік), у якій ЄС вперше заявив про необхідність формування спільних підходів до безпеки та оборони.
- Глобальна стратегія ЄС (2016 рік), де підкреслювалася роль «стратегічної автономії» та значення партнерства з НАТО.
- «Стратегічний компас» (2022 рік), ухвалений вже в умовах війни в Україні, що окреслив конкретні цілі розвитку спільної оборонної політики.

Також важливими є численні резолюції Європейського парламенту та рішення Ради ЄС, які відображають еволюцію позиції Євросоюзу від політики «занепокоєння» до санкцій та військової допомоги Україні, і виступи офіційних осіб та заяви урядів.

Значну цінність становлять публічні заяви керівництва ЄС (президентки Єврокомісії з 2019 року Урсули фон дер Ляєн, високого представника ЄС із закордонних справ та політики безпеки Жозепа Борреля, президента Європейської Ради Шарля Мішеля) та лідерів окремих держав-членів. Вони дозволяють простежити різні підходи до війни:

- більш рішучу позицію країн Балтії та Польщі,
- обережність Німеччини та Франції,
- неоднозначну політику Угорщини.

У цих заявах простежується поступовий перехід від дипломатичної риторики («глибока стурбованість») до рішучих дій, включно з постачанням озброєння та запровадженням масштабних санкцій.

В українських дисертаційних дослідженнях (Інститут міжнародних відносин КНУ, НІСД) розглядалися проблеми європейської інтеграції України та безпекового співробітництва з ЄС, однак питання наслідків політики умиротворення Росії поки що не отримало системного аналізу.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному аналізі трансформації безпекової політики ЄС через призму війни в Україні та критичному осмисленні політики «занепокоєння» й умиротворення агресора. У роботі запропоновано авторську оцінку наслідків такої політики та визначено ключові виклики і перспективи для майбутнього ЄС як безпекового актора.

Практичне значення результатів дослідження обумовлене актуальністю теми і полягає у можливості їх застосування в науковій діяльності, освітньому процесі та у практичній роботі, пов'язаній із формуванням і реалізацією безпекової політики.

Результати дослідження можуть бути використані у:

- діяльності державних інституцій України, які займаються питаннями євроінтеграції та безпеки;
- розробці стратегічних документів, що стосуються співпраці України з ЄС у сфері безпеки та оборони;
- навчальному процесі у курсах з міжнародних відносин, безпекових студій та зовнішньої політики ЄС.

Апробація результатів магістерської роботи

Основні положення та результати дослідження апробовані у формі доповідей на студентських науково-практичних конференціях, а також обговорені на засіданнях кафедри міжнародних відносин Карпатського національного університету.

Основні положення дослідження апробовано в доповіді на звітній науковій конференції студентів університету за 2025 рік (Івано-Франківськ, 2025).

Особистий внесок в розроблення теми представлений в кафедральному збірнику студентських наукових робіт.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів та шістнадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (96 позицій) та 4 додатків. Загальний обсяг роботи становить 88 сторінок.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ГЕНЕЗА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1.1. Теоретичні підходи до вивчення політики безпеки ЄС

Вивчення безпекової політики Європейського Союзу потребує комплексного підходу, який поєднує класичні та сучасні парадигми міжнародних відносин. Європейська безпекова архітектура формується не лише під впливом матеріальних чинників, а й завдяки спільним цінностям, історичному досвіду та політичним уявленням про роль Європи у світі. У межах цього підрозділу реакція Європейського Союзу на війну Росії проти України розглядається як процес, що формувався поетапно після 2014 року і зазнав якісних змін після повномасштабного вторгнення 2022 року.

У підході Баррі Бузана безпека розглядається як багатовимірне явище, що не зводиться виключно до військової сили, а включає політичні, соціальні та ідентифікаційні чинники. У межах такого розуміння безпека формується через процеси сприйняття загроз, взаємодію акторів і конструювання уявлень про «своє» та «чуже», що дозволяє аналізувати безпекову політику наднаціональних утворень, зокрема Європейського Союзу [35].

Реалістичний підхід розглядає міжнародну систему як анархічну, а держави - як головних акторів, що прагнуть до максимального захисту своїх національних інтересів (Моргентау, 1970; Уолтц, 1979). Ганс Моргентау у класичній праці «Політика між націями» підкреслював, що «міжнародна політика - це боротьба за владу» [22, с. 5], а отже питання безпеки завжди залишається ключовим. Кеннет Уолтц у праці «Теорія міжнародної політики» стверджував, що «структура міжнародної системи визначає поведінку держав» [90, с. 88].

Цю думку продовжує Джоліон Хауорт, який зазначає: «Навіть попри розвиток спільної зовнішньої та безпекової політики, ЄС залишається заручником національних рішень держав-членів» [64, с. 22].

Ліберальна парадигма підкреслює роль інституцій, норм і взаємозалежності як основи стабільності у міжнародних відносинах. За словами Роберта Кеогейна, «інституції знижують невизначеність, створюючи передбачуваність і кооперацію між державами» [67, с. 97].

Європейський Союз у цьому контексті постає як приклад «нормативної сили», що формує міжнародну поведінку через поширення норм і стандартів. Майкл Емерсон зазначає, що «ЄС більше не просто економічний актор - він виступає рушієм трансформації через м'який вплив і привабливість своїх цінностей» [43, с. 12].

Ліберальний підхід дозволяє оцінити, як інституції ЄС - Рада ЄС, Європейська служба зовнішніх дій, Європейська комісія - забезпечують координацію рішень і створюють умови для колективної безпеки.

Конструктивістський підхід робить акцент на ролі ідентичності, ідей та соціальних практик у формуванні політики. Як зазначає Александр Вендт, міжнародна система формується соціально, а не лише через силу держав. З конструктивістської перспективи цінності, колективна ідентичність та усталені уявлення про роль ЄС у світі виступали одним із чинників його початкової реакції на російську агресію, поряд з інституційними обмеженнями, міжурядовим характером ухвалення рішень і внутрішньополітичними розбіжностями між державами-членами. Тож у своїй праці «Анархія - це те, що держави роблять з нею» Вендт доходить висновку, що «анархія - це не об'єктивна даність, а соціально сконструйована реальність» [92, с. 395]. ЄС, відповідно до концепції Ієна Маннерса, діє як «нормативна сила», поширюючи стандарти демократії, верховенства права та прав людини навіть у сфері безпеки [73, с. 247]. Майкл Барнетт зазначає, що «колективна ідентичність впливає на те, як суб'єкти сприймають загрози та реагують на них» [31, с. 45]. Саме тому реакція ЄС у перші місяці російської агресії після 2014 року проявлялася через декларативну риторику «глибокого занепокоєння», оскільки поведінка ЄС ґрунтується не лише на матеріальних інтересах, а й на ціннісній основі та відчутті європейської

спільності. У даній роботі термін «політика занепокоєння» використовується як аналітичне узагальнення практики реагування Європейського Союзу на кризові безпекові виклики, що характеризується переважанням декларативних заяв, дипломатичних сигналів і відкладених рішень за відсутності своєчасних примусових або оборонних дій. За своїм змістом «політика занепокоєння» частково перетинається з поняттями стратегічної стриманості та «культури обережності», описаними у дослідженнях європейської стратегічної культури (Крістоф Майєр [74]), а також із міждержавними обмеженнями ухвалення рішень у сфері безпеки, на які звертає увагу Стефан Кейкелейре [68]. На відміну від класичної політики умиротворення (*appeasement*), «політика занепокоєння» не передбачає свідомих поступок агресору, але водночас характеризується небажанням або неспроможністю своєчасно перейти до активних інструментів стримування.

Важливою концепцією для аналізу європейської безпеки є «м'яка сила», запропонована Джозефом Наєм. У праці «М'яка сила: засоби досягнення успіху у світовій політиці» він зазначає, що «справжня сила полягає у здатності отримувати бажане не через примус, а через привабливість» [76, с. 10].

Європейський Союз, на думку Свена Біскопа, є «найяскравішим прикладом інституціоналізованої м'якої сили у світі» [32, с. 33]. Проте війна в Україні продемонструвала, що м'якої сили більше не достатньо для гарантування безпеки. Саме тому останні роки ознаменувалися формуванням концепції стратегічної автономії ЄС, що передбачає зміцнення оборонного потенціалу та зменшення залежності від США і НАТО.

Зарубіжні дослідження також підкреслюють феномен «культури занепокоєння» у зовнішній політиці ЄС. Крістоф Майєр у праці «Пошук європейської стратегічної культури» зазначає, що обережність європейських лідерів часто призводить до запізнілої та фрагментарної реакції на кризові ситуації [74]. Стефан Кейкелейре у книзі «Зовнішня політика Європейського Союзу» вказує, що міждержавний характер ухвалення рішень у сфері безпеки обмежує швидкість і ефективність дій ЄС [68].

Серед українських дослідників Григорій Перепелиця у монографії «Глобальна безпека і стратегічна нестабільність» наголошує, що «Європа системно недооцінювала агресивний потенціал Російської Федерації, що призвело до кризових рішень після 2014 року» [27, с. 121]. В аналітичній статті Національного інституту стратегічних досліджень (2019) Олександр Литвиненко наголошує, що безпекове середовище довкола України є невід'ємною частиною європейської безпеки, а неспроможність ЄС своєчасно реагувати на російську агресію створює довгострокові ризики для всієї архітектури безпеки на континенті (аналітична оцінка НІСД). За оцінкою Литвиненка, викладеною в аналітичних матеріалах НІСД (2019-2020), Європейський Союз після 2014 року поступово переходить від переважно декларативної безпекової політики до усвідомлення необхідності оборонного планування, посилення санкційного тиску та стратегічної координації з НАТО у відповідь на дії Російської Федерації [17]. Олена Зеркаль у своїх публічних заявах та інтерв'ю 2022 року підкреслює, що політика занепокоєння стала слабкою відповіддю на сильні виклики - війна показала межі європейського пацифізму [11]. Позиція Олени Зеркаль у даному дослідженні розглядається як експертна оцінка практики реагування ЄС на російську агресію, що ґрунтується на її безпосередньому досвіді участі у переговорах та міжнародних процесах, а не як самостійна теоретична концепція.

Таким чином, розмаїття теоретичних підходів дозволяє побачити багатовимірність безпекової політики ЄС: від класичних концепцій сили й інтересів - до цінностей, норм і колективної ідентичності. Водночас сучасна наукова література свідчить, що комплексного аналізу феномену «політики занепокоєння» та його впливу на стратегічні перспективи ЄС поки що бракує, що визначає наукову новизну даної роботи.

1.2. Методологічні підходи до аналізу безпекової політики ЄС

Методологічна база дослідження охоплює низку підходів, що дають змогу комплексно проаналізувати зміну підходів Європейського Союзу у сфері безпеки та оборони.

1. Системний підхід дозволяє розглядати ЄС не ізольовано, а як складову ширшої міжнародної системи [64]. Це дає змогу оцінити, як глобальні процеси - зміна балансу сил, російська агресія проти України, стратегічна конкуренція США та Китаю - впливають на формування політики Союзу. Системний підхід дозволяє також простежити взаємозв'язок між безпековою політикою ЄС та іншими регіональними підсистемами безпеки, насамперед євроатлантичною.

2. Інституційний підхід застосовується для аналізу структури та процесу ухвалення рішень ключовими органами ЄС - Європейської ради, Європейської комісії, Європарламенту, Європейської служби зовнішніх дій. Він допомагає виявити, які інституції найбільш активно реагували на війну в Україні, а також зрозуміти причини початкової обережності ЄС та переважного формулювання «занепокоєння». Завдяки цьому підходу можна простежити механізми прийняття рішень, координацію між інституціями та роль окремих лідерів.

3. Порівняльний метод дає можливість зіставити реакцію ЄС із позиціями окремих держав-членів, а також із діями НАТО, США чи Великої Британії. Це дозволяє простежити відмінності у підходах, зокрема між країнами, які традиційно відстоюють більш жорстку безпекову політику, і тими, що прагнуть дипломатичного врегулювання. Порівняльний аналіз дає змогу оцінити, наскільки європейська політика відповідала характеру та масштабам безпекових викликів.

4. Контент-аналіз використовується для опрацювання офіційних документів, стратегій, заяв та виступів європейських політичних лідерів - Урсули фон дер Ляєн, Жозепа Борреля, Шарля Мішеля - а також публічних медіа-інтерв'ю та офіційних комунікацій. Цей метод дозволяє простежити

трансформацію риторики ЄС: від обережного «занепокоєння» у 2014 році до більш рішучої підтримки України після 2022 року. Він також допомагає виявити ключові наративи, пріоритети та акценти у комунікації Союзу на міжнародній арені.

5. Прогностичний метод дозволяє оцінити можливі сценарії розвитку безпекової політики ЄС у майбутньому - від поглиблення інтеграції в оборонній сфері до посилення залежності від НАТО [64], [68]. Він також враховує потенційні внутрішні виклики, зокрема політичні розбіжності між державами-членами щодо військових витрат і рівня співпраці у сфері оборони. Прогноз ґрунтується на основі виявлених тенденцій, зафіксованих у стратегічних документах та аналітичних оцінках.

6. Історико-контекстуальний підхід дозволяє врахувати, що поведінка ЄС у сфері безпеки формується під впливом історичного досвіду. Наприклад, уроки Холодної війни, конфліктів на Балканах у 1990-х роках та анексії Криму 2014 року формують стратегічне сприйняття загроз і схильність ЄС до обережної дипломатії. Цей підхід допомагає пояснити, чому певні рішення ухвалюються саме у такій формі та яким чином історичні наративи впливають на політичну культуру та моделі ухвалення рішень Союзу [64], [68].

Методологічна комбінація забезпечує цілісність дослідження, дозволяючи не лише теоретично пояснити поведінку ЄС у сфері безпеки, а й проаналізувати практичні рішення, ухвалені в умовах кризових подій. Комплексне поєднання цих методологічних підходів дозволяє окреслити минулі та поточні тенденції, а також передбачити можливі трансформації безпекової політики ЄС у найближчі роки.

1.3. Джерельна база дослідження

Джерельна база магістерської роботи є багаторівневою, комплексною та охоплює як офіційно-нормативні документи Європейського Союзу, так і матеріали міжнародних організацій, аналітичні дослідження провідних наукових і дослідницьких центрів, а також праці українських і зарубіжних учених, присвячені питанням трансформації безпекової політики ЄС у контексті війни в Україні. Вона забезпечує можливість всебічного аналізу процесу еволюції європейського безпекового виміру, зміни стратегічних орієнтирів і викликів для подальшого розвитку Європейського Союзу як безпекового актора.

1. Нормативно-правова база Європейського Союзу

Основну групу джерел становлять офіційні документи Європейського Союзу, які визначають засадничі принципи та стратегічні напрями його безпекової та оборонної політики.

Ключовими серед них є:

- Лісабонський договір (2009) [87], який закріпив інституційні та правові підвалини Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП) і Спільної безпекової та оборонної політики (СЗБО), поглибивши раніше сформовану Європейську політику безпеки та оборони (ЄПБО);
- Глобальна стратегія ЄС з питань зовнішньої політики та безпеки (2016), що окреслила нове бачення ЄС як «глобального актора», здатного діяти стратегічно автономно та забезпечувати власну безпеку в умовах зростання нестабільності на периферії [55];
- Стратегічний компас ЄС (2022) - документ, що систематизував безпекові пріоритети Союзу після початку повномасштабної війни Росії проти України, приділивши особливу увагу питанням колективної оборони, кризового реагування та посилення співпраці з НАТО [40].

До цієї групи також належать рішення Європейської ради, Ради ЄС та резолюції Європейського парламенту, які відображають офіційну позицію інституцій щодо ключових аспектів безпеки: енергетичної, кібернетичної, гібридної, військово-технічної тощо. Вони дають змогу простежити динаміку

формування спільних політичних рішень, а також виявити тенденції зміни пріоритетів безпекової політики ЄС під впливом російської агресії.

2. Документи міжнародних організацій

До другої групи належать матеріали міжнародних структур - ООН, НАТО, ОБСЄ, які дозволяють проаналізувати реакцію світової спільноти на ескалацію російсько-української війни та роль ЄС у системі колективної безпеки.

Зокрема, резолюції Генеральної Асамблеї ООН (2022-2024 роки) засвідчують міжнародну підтримку територіальної цілісності України та засудження агресії РФ; документи НАТО відображають процес посилення співпраці між Альянсом і ЄС у сфері оборони; звітні матеріали ОБСЄ надають емпіричну базу для аналізу безпекової ситуації в регіоні Східної Європи.

3. Офіційні заяви, виступи та промови політичних лідерів ЄС

Вагомим компонентом джерельної бази є публічні звернення, промови та заяви лідерів Європейського Союзу та держав-членів, серед яких - президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн, високий представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки Жозеп Боррель, президент Європейської ради Шарль Мішель, канцлер Німеччини Олаф Шольц, президент Франції Еммануель Макрон. Їхні позиції розглядаються в контексті впливу на формування колективної позиції ЄС у сфері безпеки.

Ці матеріали важливі для аналізу політичного дискурсу ЄС у сфері безпеки та дозволяють виявити розрив між декларативними заявами про «європейську стратегічну автономію» і реальною практикою ухвалення рішень у контексті війни в Україні.

4. Аналітичні матеріали провідних дослідницьких центрів (think tanks)

Значне місце у джерельній базі посідають аналітичні доповіді та політичні брифи європейських і трансатлантичних аналітичних центрів, які здійснюють поглиблений аналіз ефективності безпекової політики ЄС:

- European Council on Foreign Relations (ECFR) - дослідження щодо стратегічної автономії, військової підтримки України та трансформації європейської оборонної ідентичності;

- German Marshall Fund (GMF) - оцінки взаємодії ЄС і НАТО, а також перспектив спільної трансатлантичної безпеки;
- Chatham House - аналітичні праці про політику ЄС щодо Росії, енергетичну безпеку та інституційну реакцію на гібридні загрози;
- Carnegie Europe - дослідження про геополітичну суб'єктність ЄС і роль Союзу у східному партнерстві;
- Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP) - німецькі аналітичні звіти, які оцінюють виклики для спільної оборонної політики ЄС після 2022 року.

Ці джерела дозволяють не лише реконструювати хід подій і зміни політичних наративів, але й виявити практичні рекомендації для підвищення ефективності європейської безпекової архітектури.

5. Наукові дослідження та академічна література

Науково-теоретичне підґрунтя роботи становлять праці провідних європейських, американських та українських дослідників, що висвітлюють проблематику формування та трансформації спільної безпекової політики ЄС. Серед них:

- Джоліон Хауорт (Howorth, 2014) - один із провідних теоретиків спільної європейської оборонної політики, який аналізує питання стратегічної автономії ЄС;
- Свен Біскоп (Biscop, 2019) - досліджує концепцію «глобального актора» Європейського Союзу;
- Стефан Кейкелейре (Keukeleire, 2016) - розробляє підхід до аналізу зовнішньої політики ЄС через призму інструментів «дипломатії сили»;
- Крістоф Майєр (Meyer, 2018) - досліджує еволюцію стратегічних комунікацій і політики безпеки;
- Майкл Емерсон (Emerson, 2008) - розглядає проблеми відносин ЄС зі східними сусідами;
- українські науковці - Григорій Перепелиця (2017), Олександр Литвиненко (2019), Олена Зеркаль (публічні аналітичні виступи та інтерв'ю,

2022), які аналізують безпекові наслідки війни в Україні, зміни регіональної архітектури безпеки та роль ЄС у стримуванні російської агресії.

Використання цих джерел дало змогу здійснити міждисциплінарний аналіз, поєднати теоретичні концепції з практичними кейсами та сформулювати обґрунтовані висновки щодо трансформації європейської безпекової політики.

1.4. Історичний розвиток безпекової та оборонної політики Європейського Союзу

Формування спільної політики безпеки Європейського Союзу має тривалий і складний еволюційний характер, що відображає поступовий перехід від міжурядових консультацій до створення інституційної та нормативної основи спільних дій у сфері безпеки й оборони. Її витоки сягають періоду після Другої світової війни, коли країни Західної Європи усвідомили необхідність колективних механізмів для запобігання повторенню руйнівних конфліктів та посилення власної обороноздатності в умовах початку Холодної війни.

Першою спробою створення європейського оборонного об'єднання стала Європейська оборонна співдружність (European Defence Community, 1952 рік), яка передбачала створення спільної європейської армії. Однак цей проєкт не був реалізований через відмову Національних зборів Франції від ратифікації договору у 1954 році. Це рішення призвело до того, що європейські держави зосередили зусилля на співпраці в рамках Організації Північноатлантичного договору (НАТО), залишаючи питання оборони поза європейськими інтеграційними структурами.

У 1970-х роках розпочався новий етап - Європейське політичне співробітництво (European Political Cooperation, EPC), започатковане у 1970 році на основі так званого «Люксембурзького звіту». Його метою була координація зовнішньої політики держав Західної Європи. EPC стало першим кроком до політичної інтеграції, хоча й залишалось міжурядовим механізмом без наднаціональних повноважень. Саме в цей період сформувалася ідея створення спільного європейського голосу у світовій політиці.

Переломним моментом у розвитку безпекової компоненти інтеграції стало підписання Маастрихтського договору (Договору про Європейський Союз) у 1992 році. Цей документ уперше закріпив створення Спільної зовнішньої та безпекової політики (Common Foreign and Security Policy - CFSP) як одного зі стовпів Європейського Союзу. У ньому задекларовано намір поступово розвивати «спільну оборонну політику», що згодом могла б призвести до створення спільної оборони.

Подальший розвиток безпекової складової інтеграції відбувся у 1999 році, коли в межах CFSP було започатковано Європейську політику безпеки та оборони (European Security and Defence Policy - ESDP). Вона надала ЄС практичні інструменти для проведення цивільних і військових операцій. Тоді ж були створені ключові інституції: Політичний і безпековий комітет (Political and Security Committee - PSC), Військовий комітет ЄС (EU Military Committee - EUMC) та Військовий штаб ЄС (EU Military Staff - EUMS). Це дозволило Союзу розпочати перші місії з управління кризами, зокрема на Балканах і в Африці.

Новий етап розбудови європейської безпекової архітектури пов'язаний із Лісабонським договором (2009 рік), який перетворив ESDP на Спільну політику безпеки і оборони (Common Security and Defence Policy - CSDP). Уперше на нормативному рівні були закріплені ключові положення, що визначають принципи взаємної підтримки у випадку агресії чи кризи:

- Клауза взаємодопомоги (стаття 42.7 Договору про Європейський Союз) зобов'язує держави-члени надати допомогу тій країні, яка зазнала збройного нападу на своїй території.

- Клауза солідарності (стаття 222 Договору про функціонування Європейського Союзу) передбачає спільні дії держав у випадку терористичних актів або природних катастроф.

Отже, історичний розвиток безпекової політики ЄС демонструє послідовний перехід від декларативних форм політичного співробітництва до створення інституційних структур і правових механізмів, що забезпечують

автономну здатність Європейського Союзу діяти у сфері безпеки, хоча й у тісному взаємозв'язку з НАТО.

1.4.1. Основні концепції та механізми безпекової політики ЄС до 2022 року

Упродовж періоду, що передував 2022 року, безпекова політика Європейського Союзу формувалася в межах концептуальних та інституційних підходів, закріплених у стратегічних документах початку XXI століття. Центральним орієнтиром упродовж майже двох десятиліть залишалася Європейська стратегія безпеки (European Security Strategy - ESS), ухвалена у 2003 році під керівництвом Верховного представника ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики Хав'єра Солани.

У цій стратегії наголошувалося, що головними загрозами для безпеки Європи є міжнародний тероризм, поширення зброї масового знищення, регіональні конфлікти, неспроможні держави та організована злочинність. Акцент робився не на класичній обороні від державної агресії, а на боротьбі з «новими» нетрадиційними загрозами у глобалізованому світі.

Нову парадигму безпекового мислення ЄС закріпила Глобальна стратегія Європейського Союзу із зовнішньої та безпекової політики (European Union Global Strategy - EUGS), ухвалена у 2016 році. Цей документ прийшов на зміну стратегії 2003 року та вперше сформулював концепцію «стратегічної автономії» - здатності Європейського Союзу діяти незалежно від зовнішніх акторів, зокрема від Сполучених Штатів Америки, але при цьому зберігати партнерські відносини з НАТО.

Основні напрями політики безпеки, визначені у Глобальній стратегії 2016 року, включали:

- посилення захисту Європи, зокрема охорону зовнішніх кордонів, розвиток кібербезпеки та енергетичної безпеки;
- розбудову стійкості сусідніх регіонів, насамперед у рамках ініціативи Східного партнерства;
- підтримку міжнародного порядку, заснованого на правилах;

- інвестування у багатосторонність, партнерства та регіональну стабільність.

До 2022 року механізми реалізації безпекової політики ЄС охоплювали:

- місії та операції в межах CSDP, спрямовані на стабілізацію кризових регіонів (Балкани, Африка, Близький Схід);
- Постійне структуроване співробітництво (Permanent Structured Cooperation - PESCO), що дозволило державам-членам спільно розвивати оборонні спроможності та реалізовувати спільні проекти у сфері оборонних технологій;
- Європейський оборонний фонд (European Defence Fund - EDF), спрямований на фінансування інновацій та досліджень у сфері безпеки й оборони;
- Європейське оборонне агентство (European Defence Agency - EDA), яке координує планування оборонної політики та сприяє розвитку спільних оборонно-промислових та військово-технічних проєктів.

Таким чином, до початку війни в Україні безпекова політика Європейського Союзу була зосереджена переважно на кризовому управлінні поза межами Союзу, боротьбі з тероризмом, кіберзагрозами, енергетичною безпекою та запобіганні конфліктам у третіх країнах. Класична оборонна функція залишалася другорядною та значною мірою залежною від НАТО. Повномасштабна агресія Росії у 2022 році стала каталізатором перегляду цих підходів, виявивши обмеженість попередніх стратегічних концепцій.

1.4.2 Європейський Союз і НАТО: еволюція партнерства

Співпраця між Європейським Союзом і Організацією Північноатлантичного договору має вирішальне значення для розуміння сучасної європейської безпекової архітектури. НАТО традиційно виступає головним гарантом колективної оборони в Європі, тоді як ЄС розвивав власні механізми переважно у сферах гуманітарної, поліцейської та миротворчої діяльності.

Інституціоналізація взаємин почалася після укладення Берлінських домовленостей НАТО (1996 рік), а згодом - пакету угод «Берлін-плюс» (2002 рік),

які надали ЄС можливість користуватися оперативними спроможностями НАТО для проведення власних військових операцій. Це стало основою для подальшої взаємодії у спільних кризових місіях, таких як операції в Боснії та Герцеговині чи Македонії.

У 2016 році, на тлі анексії Криму Росією та загальної дестабілізації безпекового середовища у Східній Європі, ЄС і НАТО підписали Спільну декларацію у Варшаві, що започаткувала новий етап партнерства. Її ключовими напрямками стали протидія гібридним загрозам, зміцнення кібербезпеки, розвиток оборонних спроможностей, а також підтримка партнерів зі Східної Європи та Західних Балкан.

Подальші декларації - Брюссельська (2018 рік) і Брюссельська декларація 2023 року - підтвердили стратегічний характер співпраці. Особливу увагу було приділено координації дій у сфері оборонної промисловості, мобільності військ у межах Європи, спільній протидії кіберзагрозам і зміцненню стійкості критичної інфраструктури.

Разом із тим, відносини між ЄС і НАТО не позбавлені суперечностей. Серед ключових проблем:

- питання стратегічної автономії ЄС, яке активно просувають Франція та деякі інші країни, прагнучи зменшити залежність від США;
- трансатлантичний дисбаланс, коли домінуюча роль Сполучених Штатів у НАТО обмежує вплив європейських союзників;
- внутрішні розбіжності серед держав-членів ЄС щодо глибини інтеграції з Альянсом.

Визначальною відмінністю між Європейським Союзом і НАТО залишається наявність у Альянсу механізму колективної оборони, закріпленого у статті 5 Вашингтонського договору, яка передбачає зобов'язання держав-членів надати допомогу у разі збройного нападу на одного з них. Водночас Спільна безпекова та оборонна політика ЄС, попри наявність клаузи взаємодопомоги (стаття 42.7 Договору про Європейський Союз), не формує повноцінного та

автоматизованого механізму колективної оборони, співставного зі статтею 5 НАТО.

До 2022 року між інституціями існував неформальний поділ: НАТО відповідала за колективну оборону, а ЄС - за кризове управління та цивільну безпеку. Проте після початку повномасштабної війни в Україні цей поділ дедалі більше розмивається. Європейський Союз активно інтегрує оборонний вимір у власну політику, водночас зберігаючи тісну співпрацю з НАТО як головним гарантом європейської безпеки.

Висновок по розділу

Таким чином, до початку повномасштабної війни Російської Федерації проти України безпекова та оборонна політика Європейського Союзу формувалася в межах інституційно усталених, але обмежених за своєю спроможністю підходів, орієнтованих переважно на кризове управління, м'які інструменти впливу та партнерство з НАТО як головним гарантом колективної оборони. Повномасштабна агресія Росії у 2022 році радикально змінила безпекове середовище Європи, оголивши структурні вади попередніх стратегічних установок і поставивши під сумнів ефективність політики стриманості та декларативного реагування. За цих умов Європейський Союз опинився перед необхідністю не лише адаптувати наявні механізми безпеки, а й переглянути фундаментальні підходи до власної ролі як безпекового актора. Саме аналіз впливу війни в Україні на трансформацію безпекової політики ЄС, її інструментів, пріоритетів і стратегічних орієнтирів становить предмет наступного розділу дослідження.

РОЗДІЛ II

ВПЛИВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА ЗМІНУ ПІДХОДІВ У БЕЗПЕКОВІЙ ПОЛІТИЦІ ЄС

2.1. «Політика занепокоєння» у безпековій політиці ЄС: риторика, інституційна логіка та наслідки (2008-2022)

Політика Європейського Союзу щодо Росії та регіональних криз у Східній Європі у період 2008-2022 років характеризувалася домінуванням декларативної дипломатії, яка проявлялася у формулюваннях «глибоке занепокоєння», «серйозна стурбованість», «заклик до стриманості» та «потреба деескалації». Хоча основний хронологічний фокус дослідження охоплює період 2014-2025 років, у цьому підрозділі аналіз свідомо розширено до 2008 року з метою виявлення генези та інституційного закріплення риторичних і поведінкових моделей реагування Європейського Союзу на безпекові кризи, пов'язані з діями Російської Федерації. Саме реакція ЄС на війну РФ проти Грузії у 2008 році дозволяє простежити формування стійкого патерну декларативної дипломатії, який згодом був відтворений у відповідь на агресію проти України після 2014 року. У цьому підпункті вводиться і теоретично обґрунтовується авторське поняття «політики занепокоєння» - структурної моделі поведінки ЄС, що стала характерною рисою його зовнішньої та безпекової політики перед повномасштабним вторгненням РФ в Україну.

Політика занепокоєння трактується у цій роботі як стиль зовнішньополітичної реакції, за якого:

1. домінує мова дипломатичного пом'якшення;
2. ухвалення рішень відбувається надмірно повільно;
3. зберігається орієнтація на «врегулювання через діалог», а не протидію агресії;
4. фактичні інструменти впливу використовуються лише як останній крок;

5. ЄС демонструє високу чутливість до ризиків ескалації, але низьку готовність протидіяти їм.

Подібну характеристику дає Крістоф Майєр, зазначаючи, що стратегічна культура ЄС є «обережною, реактивною та несхильною до ризику» [74]. Водночас Григорій Перепелиця наголошує, що таке реагування дозволило Росії послідовно розширювати свої можливості для агресії, практично не зустрічаючи жорсткої відповіді [19, с. 121].

Таким чином, політика занепокоєння стала не випадковою реакцією, а інституційною нормою, що визначала стиль поведінки ЄС протягом двох десятиліть.

2.1.1. Контент-аналіз офіційної риторики Європейського Союзу (2008-2022)

Для емпіричного аналізу феномену «політики занепокоєння» у межах даного дослідження застосовано якісний контент-аналіз офіційної риторики Європейського Союзу у період з 2008 по 2022 роки. Аналіз охоплює заяви Європейської ради, Європейської комісії, Європейської служби зовнішніх дій, а також публічні виступи та комунікації ключових посадових осіб ЄС у сфері зовнішньої та безпекової політики, зокрема Хав'єра Солани, Кетрін Ештон, Федеріки Могеріні та Жозепа Борреля.

Часові межі аналізу охоплюють кілька критичних епізодів, які мали визначальний вплив на безпекове середовище в Європі та безпосередньо стосувалися дій Російської Федерації:

- війна Росії проти Грузії (2008 рік);
- анексія Криму та початок збройного конфлікту на Донбасі (2014-2015 роки);
- період гібридних криз, кібератак і військового нарощування Росії поблизу кордонів України (2018-2021 роки);
- політична криза в Білорусі (2020 рік);
- офіційна риторика ЄС упродовж місяця, що передувала повномасштабному вторгненню РФ в Україну у лютому 2022 року.

У процесі аналізу ключову увагу було зосереджено на повторюваних мовних конструкціях, що використовувалися для оцінки дій Російської Федерації та кризових ситуацій у Східній Європі. Зокрема, систематично фіксувалися формули дипломатичного пом'якшення, такі як «глибоке занепокоєння», «серйозна стурбованість», «заклик до стриманості», «важливість деескалації» та «необхідність діалогу».

Результати контент-аналізу засвідчують, що в офіційній риторичній Європейського Союзу до 2022 року чітко домінував обережний, деперсоналізований і неконфронтаційний стиль комунікації. У більшості заяв акцент робився на управлінні ризиками, стабілізації ситуації та запобіганні ескалації, тоді як пряме визначення дій Росії як агресії або загрози європейській безпеці використовувалося вкрай обмежено або взагалі уникалося.

Водночас згадки про конкретні інструменти примусового впливу - санкції, оборонні заходи або силові елементи стримування - траплялися епізодично та, як правило, з'являлися вже після суттєвого погіршення безпекової ситуації. У більшості випадків вони супроводжувалися застереженнями щодо необхідності збереження діалогу з Російською Федерацією.

Особливо показовим є те, що впродовж тривалого періоду - від 2008 року до початку повномасштабної війни у 2022 році - в офіційних документах ЄС переважали нейтральні або евфемістичні означення конфліктів («криза», «напруженість», «ситуація»), тоді як терміни «агресія» чи «збройний напад» майже не застосовувалися щодо дій Росії. Такий мовний вибір відображав небажання ЄС переходити від нормативної оцінки до жорсткішої політико-безпекової кваліфікації подій.

Узагальнення результатів контент-аналізу свідчить, що офіційна риторика Європейського Союзу до 2022 року була побудована переважно навколо логіки дипломатичного стримування, а не стратегічного протидіяння. Саме ця риторична сталість дозволяє розглядати «політику занепокоєння» не як сукупність ситуативних реакцій, а як системний елемент безпекової культури ЄС у період, що передував повномасштабній війні Росії проти України.

Синтез результатів якісного контент-аналізу дав змогу ідентифікувати стійкий набір риторичних формул, характерних для офіційної комунікації ЄС у кризових безпекових ситуаціях, що відображено у Додатку А.

2.1.2. Порівняльний вимір та структурні чинники політики занепокоєння

Порівняння риторики ЄС зі США та НАТО

Таблиця 2.2

Характер домінуючої риторики у заявах різних акторів (2014-2021)

Актор	Характер домінуючої риторики (2014-2021)
ЄС	Обережна, деперсоналізована, орієнтована на деескалацію
НАТО	Стримувальна, безпеково-кваліфікаційна
США (Держдеп)	Пряма, конфронтаційна, з чіткою атрибуцією агресора

Йдеться не про кількісне зіставлення частоти використання окремих термінів, а про якісну відмінність домінуючих дискурсивних моделей реагування.

Отже, відмінність між підходами ЄС, НАТО та США полягає не у частоті використання окремих термінів, а у домінуванні різних дискурсивних моделей реагування: від стримувально-кваліфікаційної - у НАТО та США - до обережної, деескалаційної - у Європейському Союзі.

Державний секретар США Джон Керрі у 2014 році прямо заявив: «Те, що Росія зробила в Криму, є агресією, а не приводом для занепокоєнь», - тоді як ЄС на той момент уникав навіть слова «агресія» [91].

Генеральний секретар НАТО Андерс Фог Расмуссен наголошував у 2014-му, що «НАТО не дозволить Росії перекроювати європейські кордони силою» [84].

ЄС паралельно заявив: «Глибоко занепокоєні останніми подіями» (Європейська рада, 3 березня 2014) [51].

Це демонструє асиметрію риторики та різні підходи до оцінки загрози.

Виявлені відмінності у риторичі та підходах не є випадковими, а зумовлені глибшими інституційними та політичними особливостями функціонування Європейського Союзу як безпекового актора. Саме вони формують структурне підґрунтя політики занепокоєння та пояснюють її стійкість упродовж тривалого періоду.

Структурні причини появи політики занепокоєння

Структурні причини формування політики занепокоєння умовно можна поділити на інституційні, ідеологічні та матеріально-економічні.

1. Інституційна логіка консенсусу

Ухвалення рішень у ЄС вимагає консенсусу, особливо у сфері СЗБП і СПБО. Це часто означає «найменший спільний знаменник», що і породжує обережні формулювання.

2. Пріоритет «м'якої сили» над військовими інструментами.

Як зазначає Джозеф Най, ЄС - «найуспішніший проєкт м'якої сили у світі» [76].

Однак це призвело до структурного небажання використовувати жорстку силу.

3. Економічна взаємозалежність з Росією

До 2022 року:

- 40% газу ЄС надходило з РФ;
- ключові економіки (Німеччина, Італія) стримували жорсткі рішення;
- енергетична залежність перетворилася на політичну залежність.

4. Страх ескалації

ЄС традиційно уникає рішень, які можуть призвести до військової конфронтації.

5. Відсутність спільної стратегічної культури

Майєр пише: «ЄС постійно балансує між нормами пацифізму та вимогами реальної політики» [74].

2.1.3. Наслідки політики занепокоєння та її злам після 2022 року

1. Підрив стримування

РФ трактувала реакцію ЄС як вербальну м'якість, що не має наслідків.

2. Втрата довіри партнерів

Україна, Молдова, Грузія сприймали «занепокоєння» як відсутність реальної підтримки.

3. Зростання залежності від США

ЄС втрачав автономність, перекладаючи відповідальність за стримування РФ на НАТО.

4. Внутрішні суперечності

Риторика занепокоєння приховувала глибокі розбіжності між державами-членами. Вона призвела також до втрати стратегічного часу, що унеможливило превентивні дії та зробило реакцію ЄС реактивною, а не проактивною.

Після 24 лютого 2022 року сталося безпрецедентне:

- ЄС уперше фінансував зброю для країни у стані війни (через EPF).
- Запроваджено наймасштабніші санкції в історії ЄС.
- Відмовлено від російського газу.
- Ухвалено Стратегічний компас.
- Створено European Union Military Assistance Mission in support of Ukraine (EUMAM Ukraine - Військова місія Європейського Союзу з надання допомоги Україні).

Жозеп Боррель визнав: «Ми були наївними щодо Росії. Епоха занепокоєння завершена» [33].

Таким чином, політика занепокоєння як системна норма фактично перестала бути домінуючою моделлю після лютого 2022 року, але тільки завдяки екзогенному шоку - війні, яка змусила ЄС перейти від декларацій до дій.

2.2 Реакція Європейського Союзу на російську агресію: політичний, безпековий і санкційний виміри

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року стало безпрецедентним викликом для Європейського Союзу як політичного утворення, заснованого на принципах миру, верховенства права та багатосторонності. Події 2022 року змусили ЄС швидко адаптуватися до

реальності війни на європейському континенті та кардинально переосмислити власні підходи до безпеки, оборони й зовнішньої політики. У цьому підрозділі аналізується, яким чином війна в Україні трансформувала практичні інструменти реагування ЄС, перевівши його від декларативної дипломатії до комплексного застосування політичних, безпекових та санкційних механізмів.

Політична реакція: єдність і стратегічна солідарність

Першим виміром реакції стала політична консолідація ЄС, яка відбулася з безпрецедентною швидкістю. Уже 24 лютого 2022 року Європейська рада на позачерговому засіданні ухвалила спільну заяву, в якій засудила агресію Росії та підтвердила непохитну підтримку суверенітету й територіальної цілісності України.

Президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн заявила, що «майбутнє України - у Європейському Союзі» [88], а високий представник із питань зовнішньої політики Жозеп Боррель наголосив, що «Європа повинна навчитися говорити мовою сили, аби захищати власні цінності» [33].

На політичному рівні це означало зміну парадигми - від дипломатії стримування до активної зовнішньополітичної позиції, орієнтованої на підтримку країни-жертви агресії. Уже навесні 2022 року ЄС ухвалив рішення надати Україні статус країни-кандидата на вступ до ЄС - рішення, яке мало не лише політичне, а й безпекове значення, адже засвідчило стратегічну прив'язаність України до європейського простору.

Таким чином, політична реакція ЄС на російську агресію виконувала не лише символічну, а й стратегічну функцію - вона закріпила Україну як елемент європейського безпекового простору ще до формального набуття членства.

Безпековий вимір: інституціоналізація оборонної ролі ЄС

Найпомітнішою трансформацією стало залучення механізмів безпекової та оборонної політики, які раніше використовувалися лише для операцій поза межами Союзу.

Уже в перші тижні війни ЄС вперше в історії ухвалив рішення фінансувати постачання летальної зброї для країни, що зазнала агресії, - через Європейський

фонд миру (European Peace Facility). Цей інструмент, створений у 2021 році, набув принципово нового змісту: за період 2022-2024 років із нього було виділено понад 6,1 мільярда євро на військову допомогу Україні.

Паралельно ЄС започаткував Місію військової допомоги Україні (EUMAM Ukraine), офіційно затверджену в жовтні 2022 року. Місія координує підготовку українських військовослужбовців у державах-членах Союзу; станом на середину 2024 року підготовку пройшли понад 60 тисяч українських бійців.

Такі кроки стали зламом у традиційному підході ЄС, який раніше уникав прямого залучення у збройні конфлікти.

Крім того, у березні 2022 року ЄС ухвалив «Стратегічний компас» - документ, який систематизував нову безпекову політику. У ньому зафіксовано ідею «Європи, здатної захищати», а також план створення швидкого розгортання сил ЄС (EU Rapid Deployment Capacity) чисельністю до 5 тисяч осіб.

Таким чином, реакція на війну в Україні стимулювала формування первинних елементів спільної оборонної автономії ЄС, яка ще кілька років тому вважалася лише політичним гаслом.

Санкційна політика: інструмент тиску та стримування

Одним із найпотужніших напрямів реакції стали санкції проти Російської Федерації. Європейський Союз уперше в історії застосував настільки масштабні економічні, фінансові та персональні обмеження.

З лютого 2022 року по жовтень 2024 року ЄС ухвалив дванадцять пакетів санкцій, які охопили:

- замороження активів російського Центробанку та великих банківських установ;
- заборону імпорту російської нафти морським шляхом і скорочення залежності від газу;
- відключення окремих банків від системи SWIFT;
- персональні санкції проти російських високопосадовців, депутатів Держдуми, пропагандистів та олігархів;

- обмеження експорту високотехнологічного обладнання, подвійного призначення та авіаційних комплектуючих.

Ці заходи мали подвійний ефект: по-перше, економічно обмежити здатність Росії фінансувати війну, а по-друге - демонструвати єдність і рішучість Європи у відстоюванні міжнародного права.

Разом із тим, санкційна політика ЄС не була позбавлена внутрішніх суперечностей, оскільки різний рівень економічної вразливості держав-членів впливав на швидкість і глибину ухвалення окремих рішень.

Паралельно санкційна політика супроводжувалася внутрішніми викликами для ЄС, зокрема питаннями енергетичної адаптації та інфляційного тиску, що стали предметом подальшої стратегічної переоцінки.

Гуманітарна та політична підтримка України

Європейський Союз також запровадив механізм тимчасового захисту для українських біженців, який уперше застосовано одночасно в усіх державах-членах. За офіційними даними Єврокомісії, станом на початок 2025 року в країнах ЄС перебуває понад 4,3 мільйона українців зі статусом тимчасового захисту.

Крім того, ЄС став найбільшим донором фінансової допомоги Україні, надавши понад 90 мільярдів євро у вигляді грантів, кредитів і бюджетної підтримки через інструменти MFA+ та Ukraine Facility, які поєднують фінансову стабілізацію України з реалізацією реформ і посиленням безпекової стійкості Європейського Союзу.

Реакція ЄС на російську агресію стала найшвидшою і наймасштабнішою зовнішньополітичною мобілізацією в історії Союзу. Вона охопила політичний, військовий, економічний і гуманітарний виміри, заклавши підґрунтя для глибокої трансформації безпекової політики.

ЄС уперше продемонстрував здатність діяти як геополітичний актор, що здатен поєднувати «м'яку силу» дипломатії та «тверді» інструменти безпеки.

Водночас війна оголила структурні обмеження - повільність ухвалення рішень, різні національні інтереси та залежність від зовнішніх союзників - що й визначають подальші виклики для майбутнього європейської безпеки.

На відміну від «політики занепокоєння», що домінувала до 2022 року, реакція ЄС на повномасштабну війну в Україні продемонструвала перехід від нормативно-декларативної логіки до активного, інструментального та багатовимірного підходу до безпеки.

2.3. Реакція Європейського Союзу на міжнародні кризи до 2022 року: повторювані патерни, структурні помилки та уроки

Аналіз розвитку зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу у період до повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну демонструє, що модель реагування ЄС на міжнародні та регіональні кризи характеризувалася повторюваним набором інституційних і політичних дій. Цей підпункт покликаний показати, що затримки у реагуванні на агресивні дії РФ до 2022 року не були випадковими чи пов'язаними із суб'єктивними факторами окремих лідерів. Навпаки, вони були проявом структурної логіки європейської системи ухвалення рішень, яка виробила стабільну поведінкову модель, повторювану у різних кризах: Грузія 2008 року, Україна 2014 року, Сирія, Білорусь 2020 року, міграційна криза 2015 року.

У роботі ці повторювані реакції розглядаються як прояв інституційно закріпленої моделі кризового реагування ЄС, що поєднує консенсусний механізм ухвалення рішень, нормативну орієнтацію на деескалацію та обмежену готовність до застосування жорстких безпекових інструментів.

Ця повторюваність є ключем до розуміння того, чому ЄС увійшов у 2022 рік зі стратегічною неготовністю до великої війни на власних кордонах. Саме тому аналіз криз, що передували вторгненню, становить важливий компонент наукової новизни цієї роботи.

2.3.1. Реакція на зовнішню військову агресію: від Грузії 2008 до України 2014

Криза у Грузії у серпні 2008 року стала першою масштабною агресією РФ проти незалежної держави в пострадянському просторі. Реакція ЄС була швидкою на рівні дипломатичної активації, але недостатньою на рівні безпекових інструментів.

Європейська рада у серпні 2008 року оприлюднила низку заяв, у яких домінували формулювання про «глибоку стурбованість». Тодішній верховний представник ЄС з питань зовнішньої політики Хав'єр Солана заявив: «Ми глибоко занепокоєні подіями у Південній Осетії і закликаємо всі сторони повернутися до діалогу». Однак ця риторика не супроводжувалася діями щодо стримування РФ або санкційним тиском.

ЄС посередничав у припиненні вогню (план Медведєв - Саркозі), але не покарав агресора. Як наслідок, РФ зберегла контроль над Абхазією та Південною Осетією, у російського керівництва сформувалося переконання, що застосування сили проти сусідів не спричиняє системних наслідків з боку ЄС.

Аналогічний патерн спостерігався під час анексії Криму та війни на Донбасі у 2014 році.

Анексія Криму у 2014 році стала другим і ще серйознішим ударом по європейській безпековій системі. Проте ЄС знову відреагував поступово й обережно.

Перші заяви ЄС у лютому-березні 2014 року містили формулювання: «ЄС глибоко занепокоєний ескалацією напруженості в Криму». Держави-члени витратили декілька тижнів на те, щоб домовитися про перший пакет санкцій, який стосувався переважно індивідуальних обмежень для російських чиновників. Еммануель Макрон пізніше назвав це «стратегічним прорахунком щодо Росії», підкресливши у 2022 році: «У 2014 році ми недооцінили масштаби російських намірів і не відповіли належним чином» [71].

Подальші події 2014-2015 років демонструють, що ЄС не був готовий переходити до жорсткої політики. Суттєве розширення секторальних

економічних санкцій відбулося лише після катастрофи рейсу МН17, що фактично стало переломним моментом у позиції Європи. Однак навіть після цього санкції часто переглядалися, а енергетична співпраця з РФ тривала.

У результаті сформувалися так звані «сірі зони безпеки», які Кремль інтерпретував як сигнал дозволеності.

2.3.2. Кризові виклики поза межами безпекової автономії ЄС: Сирія та Близький Схід

Сирійський конфлікт, особливо після російського військового втручання у 2015 році, показав обмеженість спроможностей ЄС як геополітичного актора. ЄС видав десятки заяв, у яких повторювалися формули «закликаємо до припинення вогню» і «наголошуємо на важливості політичного врегулювання». Однак ні політичні, ні санкційні, ні гуманітарні механізми не вплинули на хід конфлікту.

Коли РФ взяла під контроль повітряний простір Сирії, ЄС опинився поза процесом прийняття рішень. Це підкреслює тезу Джоліона Хаурта про те, що ЄС є «нормативною, але не стратегічною силою» [64].

2.3.3. Кризи у безпосередньому сусідстві: Білорусь і міграційна криза як дзеркало внутрішньої фрагментації

Події у Білорусі після фальсифікації виборів у 2020 році показали внутрішні обмеження ЄС у застосуванні тиску на авторитарні режими. Перші санкції проти Білорусі були заблоковані Кіпром і ухвалені лише через півтора місяця. Це ще раз підтвердило, що консенсусний механізм ухвалення рішень створює ситуацію, коли будь-яка держава може заблокувати спільну зовнішню політику.

Цей випадок продемонстрував, що ЄС суттєво обмежений у здатності діяти швидко навіть тоді, коли йдеться про прямі порушення прав людини у найближчому сусідстві.

Міграційна криза продемонструвала розбіжності між державами-членами ЄС щодо розподілу відповідальності та управління кордонами. У сфері безпеки це означало, що ЄС не має спільної політики навіть щодо внутрішніх криз, не кажучи вже про зовнішні загрози.

Ця фрагментація стала однією з причин, чому ЄС у 2022 році увійшов у війну з відсутністю єдиного голосу щодо питання колективної безпеки.

Хоча міграційна криза не була класичною безпековою кризою зовнішнього походження, вона продемонструвала рівень внутрішньої фрагментації ЄС, що безпосередньо впливає на здатність Союзу діяти як єдиний безпековий актор у відповідь на зовнішні загрози.

2.3.4. Системний висновок: повторюваність, обмеження, уроки

Порівнюючи реакції ЄС на різні кризи 2008-2021 років, можна визначити повторюваний патерн:

1. Повільна реакція, спричинена пошуком консенсусу.
2. Початкова риторика «занепокоєння» замість рішучих дій.
3. Небажання застосовувати жорсткі інструменти впливу.
4. Схильність до політики умиротворення та сподівання на діалог.
5. Відсутність стратегічного прогнозування.
6. Ілюзія, що РФ може бути інтегрована через економічні зв'язки.

Узагальнюючи, ЄС системно і протягом багатьох років підмінював поняття безпеки поняттям дипломатичного менеджменту конфліктів. Це дозволило Росії накопичувати ресурси та політичну впевненість, що й призвело до шоку 24 лютого 2022 року.

Саме тому вивчення цих криз є необхідним для розуміння трансформації Європейського Союзу у період після 2022 року.

2.4. Енергетична безпека ЄС після 2022 року: від ліберальної інтердепенденції до стратегічної стійкості

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України у 2022 році стала точкою докорінної зміни стратегічних підходів Європейського Союзу до енергетичної безпеки. До 24 лютого 2022 року ЄС будував свою політику на парадигмі ліберальної інтердепенденції. У межах теорії комплексної інтердепенденції Роберт Кеогейн і Джозеф Най наголошували, що глибока економічна взаємозалежність змінює характер застосування сили та підвищує вартість конфронтації, але водночас створює асиметрії залежності, які можуть

бути використані як інструмент політичного тиску [67], [76]. У цьому контексті залежність від російських енергоносіїв трактувалася як взаємовигідна та стабілізуюча.

Проте повномасштабне вторгнення Росії продемонструвало глибоку помилковість цього підходу. Європейський Союз зіткнувся з тим, що енергетична взаємозалежність стала джерелом стратегічної вразливості. Відповідно до теорії сек'юритизації Баррі Бузана, «певний політичний сектор стає екзистенційною загрозою, коли суспільство визнає, що звичайні політичні інструменти більше не здатні забезпечити його безпеку» [35]. У цьому сенсі війна в Україні стала моментом, коли енергетична політика ЄС була переведена з площини економічного управління у сферу екзистенційної безпеки, що виправдало застосування надзвичайних і позаринкових заходів.

Президентка Європейської Комісії Урсула фон дер Ляєн у березні 2022 року заявила: «Ми більше ніколи не будемо заручниками Росії в енергетичній сфері» [88]. Така заява виконувала не лише політичну, а й сек'юритизаційну функцію, оскільки чітко визначила Росію як джерело загрози та легітимізувала радикальний перегляд енергетичної моделі ЄС.

Це стало ключовим політичним актом сек'юритизації енергетичної політики ЄС. Відмова від російських енергоносіїв із понад 40 % імпорту газу у 2021 році до менш ніж 10 % у 2023 році [54] стала не лише економічним рішенням, а глибокою стратегічною трансформацією.

Аналітики провідних європейських дослідницьких центрів з енергетичної безпеки наголошують, що війна в Україні зруйнувала залишки довіри до російських енергоносіїв як інструменту взаємної вигоди, оголивши їхню природу як засобу геополітичного тиску [39].

Здійснення цієї трансформації стало можливим завдяки ухваленню програми REPowerEU (2022), яка інтегрувала енергетичний сектор у загальну архітектуру європейської безпекової політики. Програма передбачала три головні елементи: диверсифікацію постачань, масштабування відновлюваної енергетики та скорочення залежності від газу. Аналітичний центр Bruegel назвав REPowerEU

«наймасштабнішою перебудовою енергетичної моделі ЄС із моменту створення спільного ринку» [45].

Дослідниця Наталія Точчі наголошує, що після 2022 року «енергетична трансформація ЄС перестала бути виключно кліматичним проектом і набула чіткої безпекової логіки» [86].

У сфері постачання ЄС здійснив перехід від «двосторонніх магістралей» (Nord Stream, Ямал-Європа) до концепції мережевої енергетичної стійкості, яка передбачає інтерконектори, LNG-термінали та спільні закупівлі газу. Верховний представник ЄС Жозеп Боррель зазначив: «Європа вперше за десятиліття отримала реальний вибір постачальників і позбулася стратегічної вразливості» [33].

Ці зміни відображають становлення нової парадигми - стратегічної енергетичної автономії, яка стає фундаментом ширшої моделі стратегічної стійкості Євросоюзу.

Таблиця 2.4.1

Еволюція підходів ЄС до енергетичної безпеки до та після 2022 року

Елемент політики	До 2022 року	Після 2022 року
Концептуальна основа	Ліберальна інтердепенденція	Сек'юритизація та стратегічна автономія
Характер енергопостачання	Залежність від російського газу	Диверсифікація, LNG, інтерконектори
Підхід до ВДЕ	Кліматична політика	Безпековий імператив
Тип інфраструктури	Трубопровідна модель	Мережева модель
Логіка дій	Реактивна	Проактивна стратегічна стійкість

У підсумку війна в Україні стала каталізатором глибинної зміни стратегічної культури Європейського Союзу у сфері енергетичної безпеки: від ринкової логіки та припущення про «взаємну вигоду» - до логіки безпеки, автономії та стійкості (Додаток Б).

У такий спосіб енергетична політика стала одним із перших секторів, у яких Європейський Союз перейшов від нормативної логіки до практики стратегічної стійкості, що згодом було поширено і на сферу безпеки та оборони.

2.5. Нові інструменти безпеки та оборони ЄС після 2022 року: від «м'якої сили» до стратегічної стійкості

До 2022 року ЄС традиційно сприймався як «нормативний актор», що впливає на міжнародні процеси через цінності, стандарти та дипломатію. Іен Меннерс наголошував, що «вплив ЄС ґрунтується на поширенні норм, а не силовому примусі» [73]. Проте російська агресія проти України довела, що цього більше недостатньо для забезпечення безпеки.

З початком війни Євросоюз перейшов до парадигми, яку британський політолог, директор-засновник ECFR Марк Леонард визначає як «геополітичний ЄС» - Союз, здатний до застосування військових, оборонних, кібернетичних та промислових інструментів [68]. Дослідник Крістоф Майер підкреслює, що цей процес означає «зміну стратегічної культури ЄС - від пацифістської до оборонно-орієнтованої» [74].

Strategic Compass як доктринальна основа нових інструментів безпеки ЄС

Прийнятий у березні 2022 року документ Strategic Compass став першим комплексним доктринальним документом ЄС, спрямованим безпосередньо на оборонні та військові спроможності. У документі зазначено: «Європа повинна навчитися говорити мовою сили, щоб захищати свої інтереси» [40].

Основні елементи:

- EU Rapid Deployment Capacity (Сили швидкого розгортання Європейського Союзу) - до 5000 військових,
- посилення кібербезпеки,
- оборона критичної інфраструктури,
- нова Європейська оборонна промислова стратегія,
- посилення співпраці з НАТО.

Військова підтримка України як докорінний злам парадигми

Через Європейський фонд миру (EPF) ЄС вперше в системному масштабі надав летальне озброєння третій державі. Це стало історичним відходом від концепції «м'якої сили». Верховний представник Жозеп Боррель підкреслив: «Якби ЄС не підтримав Україну зброєю, не існувало б ані української свободи, ані європейської безпеки» [33].

Аналітики Carnegie Europe назвали це «моментом народження ЄС як оборонного актора» [37].

Оборонна індустрія та технологічна автономія

Війна в Україні виявила дефіцити європейської оборонної промисловості. ЄС запустив програми:

- EDIRPA (European Defence Industry Reinforcement through Common Procurement Act - Акт про посилення європейської оборонної промисловості шляхом спільних закупівель);
- ASAP (Act in Support of Ammunition Production - Акт на підтримку виробництва боєприпасів);
- European Defence Industry Strategy (EDIS - Стратегія розвитку європейської оборонної промисловості).

Ян Зелонка у книзі «The Lost Future: Europe after the Ukraine War» зазначає: «Європейці вперше за тридцять років зрозуміли, що без сильної оборонної промисловості не існує ні європейської безпеки, ні самостійної геополітичної ролі ЄС» [96, с. 17].

Кібербезпека та захист критичної інфраструктури

Згідно зі звітом Європейської агенції з кібербезпеки (ENISA): «Війна в Україні стала першим конфліктом, у якому гібридні атаки торкнулися всіх держав-членів ЄС» [44].

У відповідь ЄС:

- ухвалив Акт ЄС про кіберсолідарність (EU Cyber Solidarity Act), який передбачає створення механізмів моніторингу кіберзагроз, мереж центрів реагування та європейського механізму підтримки у випадках масштабних кіберінцидентів.

- було інституціоналізовано механізм координації реагування на серйозні кібератаки EU-CyCLONe, де країни ЄС діють як єдине ціле.
- посилив моніторинг підводних кабелів, енергетичних мереж та логістичних коридорів.

Таблиця 2.5.1

Зміна інструментів безпеки та оборони ЄС після 2022 року

Сфера	До 2022 року	Після 2022 року
Доктрина	Відсутня	Strategic Compass
Характер впливу	Нормативний	Геополітичний
Військові спроможності	Тренувальні місії	Розгортання сил
Промисловість	Фрагментована	ASAP, EDIRPA
Кібербезпека	Базова	Cyber Solidarity
Допомога партнерам	Нелетальна	Летальна зброя Україні

Логіка еволюції безпекової парадигми ЄС та складові стратегічної стійкості наведені у схемах (Додатки В і Г).

У підсумку після 2022 року Європейський Союз сформував якісно новий набір інструментів безпеки та оборони, що охоплюють військову підтримку партнерів, розвиток оборонної промисловості, кіберзахист і доктринальне планування. Ці інструменти засвідчують відхід ЄС від виключно нормативної ролі та перехід до практики стратегічної стійкості у сфері безпеки, не замінюючи, а інституційно доповнюючи трансатлантичну архітектуру.

2.6. Еволюція поняття «стратегічної автономії» ЄС: від концепції до практичної потреби в умовах війни

Поняття стратегічної автономії стало одним із центральних елементів європейського безпекового дискурсу у XXI столітті, проте до 2022 року воно залишалося радше теоретичною конструкцією, ніж практичним інструментом. Війна Росії проти України різко змінила сприйняття автономності ЄС, перетворивши її з політичного гасла на вимогу виживання європейської безпеки.

Цей підпункт аналізує трансформацію концепції стратегічної автономії та пояснює, чому її попередні інтерпретації були недостатніми для стримування російської агресії.

2.6.1. Походження та зміст концепції

Стратегічна автономія як термін вперше увійшла до офіційного дискурсу ЄС у 2016 році з ухваленням Глобальної стратегії ЄС із зовнішньої та безпекової політики. У цьому документі було зазначено, що Європейський Союз має «зміцнити власну стратегічну автономію для захисту своїх громадян і просування своїх інтересів». Цей термін трактувався як здатність ЄС діяти самостійно у випадку криз, але не як прагнення відокремитися від НАТО.

Однак до 2022 року стратегічна автономія залишалася досить абстрактною концепцією. Свен Біскоп у праці «European Strategic Autonomy» зауважував: «Європа заявляє про автономію, не маючи військових засобів для її реалізації» [32]. На думку Джоліона Хаурта, автономія була радше «риторичним заповненням прогалів» у безпековій політиці ЄС [64].

2.6.2. Політичні інтерпретації та структурні обмеження стратегічної автономії ЄС (2016-2021)

Ключовими рушіями ідеї автономії були Франція та Німеччина, проте їхні бачення суттєво відрізнялися.

Франція традиційно наполягала на необхідності «суверенної Європи» у сфері безпеки. Еммануель Макрон у 2019 році заявив: «Європа стоїть на краю прірви. Вона залежить від інших у питаннях, які визначають її долю» [71]. Макрон підкреслював, що ЄС має бути здатним діяти незалежно від Сполучених Штатів, зокрема у питаннях оборони.

Німеччина, навпаки, розглядала автономію не як відокремлення від НАТО, а як доповнення до трансатлантичного партнерства. Канцлерка Ангела Меркель у 2018 році зазначила, що європейці повинні думати про свою долю у власних руках, але одразу додала, що НАТО залишається «незамінною основою європейської оборони». Німецька версія автономії була стриманою та економічно орієнтованою.

Відмінність підходів Франції та Німеччини призводила до того, що ЄС не міг сформувавши спільного бачення стратегічної автономії. Це знижувало ефективність політичного планування й ускладнювало перехід від декларацій до дій.

Парадокс автономії: зростаюча залежність від США

Парадоксально, але саме період активних дискусій про автономію (2016-2021) збігся зі зростанням залежності ЄС від США у сфері оборони.

Кілька факторів це пояснюють:

1. Низькі оборонні витрати європейських країн.
2. Повільний розвиток спільних оборонних проєктів у межах PESCO.
3. Масштабна залежність від американських військових спроможностей (розвідка, протиповітряна оборона, стратегічне авіап перевезення).
4. Відсутність єдиного командування ЄС у воєнних операціях.

Це підтверджує оцінку Генерального секретаря НАТО Єнса Столтенберга, який у 2021 році зауважив: «Європейська безпека неможлива без НАТО» [84]. Це було прямим сигналом, що автономія ЄС має обмеження, зумовлені матеріальною залежністю.

2.6.3. Війна в Україні та переосмислення стратегічної автономії ЄС після 2022 року

Початок повномасштабної війни у 2022 році різко змінив дискусію. Автономія перестала бути концепцією і стала вимогою виживання. Шок від російського вторгнення продемонстрував, що:

1. ЄС не має достатньо військових потужностей для самостійної оборони свого кордону.
2. Залежність від США залишається критичною.
3. Оборонні промисловості держав-членів розпорошені й малопродуктивні.
4. Нормативна політика ЄС не може стримати ревізіоністські держави.

Жозеп Боррель у квітні 2022 року визнав: «Європа жила у стратегічній ілюзії. Ми не були готові до війни» [33].

Цей вислів став одним із ключових у формуванні нової парадигми безпеки.

Нове трактування автономії після 2022 року

Після повномасштабного вторгнення трактування стратегічної автономії зазнало сутнісних змін. Нова концепція включає три виміри:

1. Військовий вимір: здатність ЄС проводити операції без підтримки США у випадку локальних криз.
2. Енергетичний вимір: відмова від російських енергоносіїв та розвиток внутрішнього енергетичного ринку.
3. Технологічний вимір: зменшення залежності від Китаю і США у критичних технологіях, зокрема у сфері штучного інтелекту, мікрочипів та кібербезпеки.

Показово, що у Стратегічному компасі (2022) автономія трактується вже не як стратегічне відокремлення, а як «стратегічна стійкість» (strategic resilience). Це свідчить про перехід від амбітних концепцій до прагматичного підходу.

2.6.4. Межі та перспективи реалізації стратегічної автономії ЄС

Попри рішучі заяви, автономія ЄС стикається з рядом перешкод:

1. Політичні розбіжності між державами-членами.
2. Слабкість оборонної промисловості ЄС.
3. Низька оперативність інституцій ЄС у сфері безпеки.
4. Консенсусний механізм, який блокує швидкі рішення.
5. Стратегічна нерівність між Східною і Західною Європою щодо сприйняття загроз.

Ці чинники пояснюють, чому автономія ЄС залишається процесом, а не результатом.

Еволюція концепції стратегічної автономії Європейського Союзу демонструє її перехід від теоретичного поняття до практичної потреби, зумовленої війною в Україні. Війна стала каталізатором переосмислення того, що безпека Європи не може будуватися виключно на зовнішніх акторах.

Однак автономія не означає геополітичного ізоляціонізму. У сучасній інтерпретації це насамперед здатність ЄС діяти ефективно у кризах, забезпечувати власну стійкість та зміцнювати європейську оборонну ідентичність. Водночас повна автономія неможлива без реформ інституцій ЄС, зміцнення оборонного виробництва та усунення внутрішніх суперечностей між державами-членами.

Висновки до розділу

Перехід від декларативної дипломатії до активних, багатовимірних інструментів безпеки і оборони ЄС після 2022 року не був випадковим. Потрібність стратегічної автономії стала очевидною лише після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, коли Європейський Союз змушений був переосмислити свою безпекову архітектуру. Попри значні зміни у підходах до енергетичної безпеки, оборонної автономії та зовнішньополітичного впливу, ЄС стикається з новими викликами, зокрема у вигляді глибоких внутрішніх суперечностей і складнощів у реалізації своїх амбіцій. Ці виклики, в свою чергу, трансформують геополітичну ситуацію в Європі, змінюючи розподіл сил і баланс впливів, що є темою наступного розділу, де будуть проаналізовані нові геополітичні виклики та зміна розподілу сил у Європі після 2022 року.

РОЗДІЛ III

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС В УМОВАХ ТРИВАЛОГО ПРОТИСТОЯННЯ З РОСІЄЮ

3.1. Геополітичні виклики та зміна розподілу сил у Європі після 2022 року

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України стала переломним моментом для геополітичної структури Європи та змусила Європейський Союз переосмислити власне місце у системі міжнародної безпеки. Якщо до 2022 року ЄС функціонував у відносно стабільному середовищі, що спиралося на трансатлантичне партнерство та припущення про передбачуваність стратегічної поведінки ключових акторів, то війна зруйнувала цю модель. Європейський безпековий порядок перейшов у фазу довготривалого силового протистояння, у якому традиційні інструменти виключно нормативного впливу виявилися недостатніми.

Марк Леонард у праці «The Age of Unpeace» (2021) описує сучасний міжнародний порядок як середовище «постійної конкуренції без формального миру», у якому держави дедалі частіше використовують силу, примус і дестабілізацію як інструменти політики [69]. У цьому контексті війна Росії проти України не є аномалією, а радше проявом ширшої тенденції ревізйонізму та демонтажу післяхолодновійських правил. Для Європейського Союзу це означає втрату ілюзії стратегічної нейтральності та необхідність адаптації до логіки стримування і тривалої конфронтації.

Водночас, як наголошує Ян Зелонка у книзі «The Lost Future: Europe after the Ukraine War» (2023), головна вразливість Європейського Союзу полягає не лише у зовнішньому тиску, а й у внутрішній політичній фрагментації [96, с. 48]. На його думку, ЄС ризикує втратити стратегічну суб'єктність не стільки через військову поразку, скільки через ерозію внутрішньої єдності, зростання популізму та асиметрію сприйняття загроз між державами-членами. Саме цей

внутрішній вимір визначає межі здатності ЄС відповідати на нові геополітичні виклики.

Таким чином, зміна розподілу сил у Європі після 2022 року формує для Європейського Союзу подвійний виклик: з одного боку - протистояння Росії як довгостроковій системній загрозі, з іншого - необхідність збереження внутрішньої політичної стійкості як передумови ефективною безпековою політики. У цій логіці геополітичні виклики набувають не лише зовнішнього, а й глибоко внутрішнього характеру, що визначає стратегічну траєкторію ЄС у найближчі десятиліття.

Росія як довгострокова системна загроза європейській безпеці

У 2022 році Європейський Союз уперше офіційно визначив Росію як «найбільш пряму і серйозну загрозу європейській безпеці» (Strategic Compass for Security and Defence, March 2022) [44]. Це формулювання означає завершення епохи «стратегічної двозначності», яка домінувала у політиці ЄС з 1990-х років, та перехід до чіткої доктринальної позиції стримування.

Дослідники Європейської ради з міжнародних відносин Марк Леонард та Яна Пульерін зазначають, що після 2022 року Росія перестала бути «важким, але передбачуваним партнером» та перетворилася на «ревізійністського актора, готового до системного руйнування європейської безпеки» [68]. Це узгоджується з ширшим висновком Яна Зєлонки, який пише: «Європа має справу з державою, яка у своїй зовнішній політиці не визнає обмежень і вбачає у хаосі можливість» [96, с.87].

Таким чином, загроза з боку Росії не має тимчасового характеру, а носить структурний, довгостроковий вимір. Вона стосується військової сфери, кіберпростору, інформаційного впливу, енергетики та політичних процесів у державах ЄС.

Зміна ролі США в Європі: фактор стратегічної непевності

Одним із ключових зовнішніх викликів для ЄС є зміна політичної динаміки у США. Попри те що США залишаються головним гарантом європейської

безпеки, у політичних та експертних колах ЄС зростає усвідомлення, що американська підтримка не є гарантованою у довгостроковій перспективі.

На думку експертів RAND Corporation, «США дедалі більшою мірою переорієнтовують стратегічну увагу на Індо-Тихоокеанський регіон, а отже, Європа повинна готуватися до ширшої відповідальності за власну оборону» [15].

Політичні коливання в США (ризик повернення ізоляціоністських тенденцій або скорочення допомоги Україні) виступають ключовим фактором стратегічної невизначеності для ЄС. Саме тому багато аналітиків говорять про необхідність формування «європейського стовпа НАТО», здатного діяти автономно в разі зміни американської політики.

Посилення ролі НАТО та водночас зростання відповідальності ЄС

Незважаючи на виклики, НАТО у 2022-2024 роках продемонструвало безпрецедентний рівень єдності. Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг підкреслив: «Найбільша загроза для Європи за десятиліття об'єднала Альянс сильніше, ніж будь-коли» [74].

Вступ Фінляндії та Швеції суттєво змінив баланс сил у Північній Європі, перетворивши Балтійський регіон на майже повністю інтегрований безпековий простір НАТО.

Однак ця динаміка одночасно створює для Європейського Союзу нові зобов'язання:

- зростає потреба у зміцненні оборонної промисловості ЄС;
- необхідно узгоджувати дії з НАТО у сфері кібербезпеки та гібридного захисту;
- ЄС повинен відігравати активнішу роль у підтримці України як довгострокового партнера.

Китай як стратегічний фактор у зовнішній політиці ЄС

Ще одним ключовим викликом стає позиція Китаю. Якщо Росія є безпосередньою військовою загрозою, то Китай виступає структурним викликом, пов'язаним з економічною залежністю, технологічними ризиками та глобальною конкуренцією.

У документі Єврокомісії «EU-China Strategic Outlook» (оновлено у 2023 році) Китай визначений одночасно як:

- партнер,
- економічний конкурент,
- системний суперник.

У безпековому вимірі це означає необхідність зменшення стратегічних залежностей у критичних ланцюгах постачання. З огляду на війну в Україні, ЄС дедалі стриманіше ставиться до політики стратегічної співпраці з Пекіном.

Отже, питання технологічного суверенітету (мікроелектроніка, штучний інтелект, оборонні технології) стає одним із центрів майбутньої безпекової політики ЄС.

Україна як ключовий елемент майбутньої архітектури європейської безпеки

Після 2022 року Україна перетворилася з «партнера асоціації» на фронтір європейської безпеки. Канцлер Олаф Шольц у виступі 2023 року зазначив: «Безпека Європи вирішується сьогодні в Україні» [82].

Президент Франції Еммануель Макрон підкреслив іншу важливу тезу: «Перемога України - це стратегічний інтерес Європейського Союзу» [71].

Це означає, що участь України у майбутніх безпекових структурах ЄС та НАТО не є лише політичним питанням, а структурним чинником європейської стабільності. У цьому сенсі Україна дедалі більше розглядається не як об'єкт безпекової політики ЄС, а як її активний елемент.

Гібридні загрози та багатовимірність сучасних ризиків

Після 2022 року спектр загроз для ЄС став значно ширшим:

- кібератаки на критичну інфраструктуру (звіт ENISA, 2023) [44];
- інформаційні операції та втручання у вибори;
- маніпуляції міграційними потоками;
- атаки на підводні кабелі та енергетичні мережі;
- економічний шантаж, зокрема в енергетичній сфері.

Як зазначає Наталія Точчі, «сучасна війна розмиває межу між військовою та цивільною сферами», а отже, стратегічна стійкість стає ключовим фактором безпеки ЄС [86].

Внутрішні політичні ризики: популізм, радикалізація та втома від війни

Не менш важливими є внутрішні виклики:

- зростання праворадикальних партій у Європі;
- «втома від війни» у деяких суспільствах;
- соціально-економічні наслідки інфляції та енергетичних криз;
- ризик фрагментації між країнами-членами (Схід-Південь-Північ).

Як наголошують сучасні дослідження європейської безпеки, ЄС «може програти війну не на полі бою, а через внутрішню політичну дезінтеграцію» [37].

Геополітичні виклики, з якими зіткнувся Європейський Союз після початку війни в Україні, носять системний і довготривалий характер. Вони визначають не лише поточну політику, але й стратегічну траєкторію розвитку ЄС на найближчі десятиліття. Переформатування ролей ключових акторів, зростання значення НАТО, виклики з боку Китаю, а також ключова роль України в майбутній архітектурі безпеки - формують нову модель європейської безпеки, що базується на принципах стратегічної автономії, стійкості та здатності до стримування.

3.2. Стратегічні пріоритети та майбутні напрями розвитку оборонної та безпекової політики ЄС

Повномасштабна війна Росії проти України стала каталізатором переосмислення стратегічних засад безпекової політики Європейського Союзу. Якщо впродовж трьох десятиліть після завершення холодної війни ЄС покладався переважно на інструменти «нормативної сили» та економічної інтеграції, то після 2022 року відбулася глибока структурна зміна у розумінні того, що саме становить безпеку та які інструменти необхідні для її гарантування.

У цьому контексті майбутній розвиток безпекової політики ЄС визначатиметься рядом стратегічних пріоритетів, які формуються під впливом

війни в Україні, довгострокових геополітичних тенденцій та структурних викликів глобального середовища.

Формування «європейського стовпа НАТО»: нова архітектура трансатлантичної безпеки

Після 2022 року НАТО стало головною платформою оборони Європи, однак одночасно з цим ЄС усвідомив необхідність мати власну автономну спроможність до дії у разі зміни американської політики. Аналітики RAND підкреслюють: «Європа повинна бути готовою до сценарію, за якого її оборонні потреби не співпадатимуть із стратегічними пріоритетами США» [81].

На практиці це означає:

- посилення координації ЄС-НАТО;
- розвиток сил швидкого реагування ЄС (EU Rapid Deployment Capacity);
- створення стійкої логістичної інфраструктури на континенті;
- узгодженість оборонного планування між країнами-членами.

У Стратегічному компасі зазначено, що ЄС має на меті «зміцнити свою здатність діяти незалежно, коли це необхідно» [40].

Це не заперечує ролі НАТО, але формує європейську компоненту Альянсу, яка у стратегічній перспективі може стати одним із ключових фундаментів колективної безпеки.

Поглиблення оборонної інтеграції: PESCO, EDF, EPF та європейські оборонні проєкти

Війна виявила фрагментацію європейських оборонних систем. Як зазначає Марк Леонард, «Європейська оборонна політика більше не може бути сукупністю національних армій - потрібна цілісна індустріально-військова структура» [68].

Основні напрями інтеграції включають:

а) PESCO (Постійна структурована співпраця)

Це - мультиплатформа для створення спільних військових можливостей: безпілотників, артилерійських систем, засобів ППО, кіберзахисту.

б) Європейський оборонний фонд (EDF)

Фонд фінансує:

- розробку нових озброєнь;
- військові технології;
- інноваційні системи розвідки, зв'язку та штучного інтелекту.

в) Європейський фонд миру (EPF)

Після 2022 року EPF став механізмом надання летальної зброї Україні, що є докорінним зламом у безпековій доктрині ЄС. Як зазначив Боррель, «Європа вперше бере на себе відповідальність не лише за себе, але й за майбутнє свободи на своєму континенті» [33].

г) Європейська оборонна промисловість

За спостереженням Яна Зелонки, «Без сильної оборонної промисловості ЄС не може бути ані геополітичним актором, ані партнером НАТО» [96, с. 21].

Тому ЄС розвиває програми:

- ASAP (прискорення виробництва боєприпасів),
- EDIRPA (спільні закупівлі оборонних засобів),
- нову Європейську оборонну промислову стратегію (2024).

Енергетична стійкість як ключова складова майбутньої безпеки

Енергетика після 2022 року стала елементом оборонної політики, а не суто економічної. Наталія Точчі підкреслює: «Кліматична політика та безпекова політика ЄС відтепер нерозривні» [86].

Стратегічні напрями:

- повна відмова від російських енергоносіїв у довгостроковій перспективі;
- створення спільних механізмів закупівель критичних ресурсів;
- розвиток відновлюваних джерел як компонента безпеки;
- захист енергетичної інфраструктури від кібератак та фізичних диверсій.

Кібербезпека та боротьба з гібридними загрозами

Війна в Україні показала, що майбутня війна в Європі буде гібридною за своєю природою.

ENISA у 2023 році констатує: «Кібератаки стали невід’ємною частиною воєнних дій та вже не розглядаються як «доповнення», а як ключове поле бою» [44].

У відповідь ЄС формує нову кіберстратегію:

- Акт ЄС про кіберсолідарність (EU Cyber Solidarity Act) - для формування мережі кіберцентрів та систем моніторингу;
- EU-CyCLONe - Європейська мережа координації кіберкриз;
- Програма захисту підводних кабелів та інфраструктури зв’язку;
- Розвиток спільних кіберкоманд та тренувальних платформ.

Захист кіберпростору стає центральним елементом безпеки у 2030-х роках.

Технологічний суверенітет та конкуренція великих держав

ЄС поступово переходить від «ринкової» технологічної моделі до моделі стратегічної технологічної безпеки. Це включає:

- розвиток власного виробництва мікрочипів (EU Chips Act),
- інтеграцію штучного інтелекту у військові системи,
- захист інтелектуальної власності,
- зменшення залежності від Китаю в критичних секторах.

У ширшому геополітичному вимірі ще Хав’єр Солана наголошував, що «Європа мусить навчитися думати як геостратегічний актор, а не як великий торговельний блок» [84].

Роль України в майбутній системі оборони Європи

Підтримка України - не лише зовнішньополітичний вибір, а стратегічний інтерес ЄС. Президент Франції Еммануель Макрон у виступі на Мюнхенській безпековій конференції наголосив: «Перемога України є необхідною для безпеки та стабільності Європи» [71].

У цьому контексті ключові напрями:

- поступова інтеграція України до PESCO;
- спільні оборонні проекти;

- включення України до єдиного оборонного ринку ЄС;
- підтримка реформ оборонного сектору.

Україна фактично виконує функцію ключового елемента стримування на східному фланзі Європи, що визначатиме пріоритети ЄС на багато років.

Стратегічні пріоритети ЄС у сфері безпеки після 2022 року формуються під впливом війни в Україні та глобальних структурних зрушень. Європейський Союз переходить від моделі «нормативної сили» до моделі стратегічної стійкості, яка базується на оборонній автономії, потужній промисловій базі, кіберзахисті та енергетичній стійкості. Центральне місце в цій системі посідає Україна, яка вже стала ключовим елементом майбутньої європейської архітектури безпеки.

Саме від ступеня реалізації цих пріоритетів залежатиме, за яким сценарієм - консолідації, фрагментації чи повільної еволюції - розвиватиметься безпекова політика ЄС у середньостроковій перспективі.

3.3. Можливі сценарії еволюції безпекової політики ЄС до 2030 року

Трансформації, які розпочалися у безпековій політиці Європейського Союзу після 2022 року, не є завершеними. ЄС перебуває в активній фазі пошуку нової стратегічної моделі безпеки, здатної забезпечити стійкість Союзу в умовах довготривалого протистояння з Росією, глобального силового суперництва та внутрішньополітичної фрагментації. У цьому контексті доцільно розглянути кілька можливих сценаріїв розвитку безпекової політики ЄС до 2030 року. Сценарний підхід дозволяє оцінити як найімовірніші траєкторії розвитку, так і потенційні ризики, що можуть вплинути на безпекову архітектуру Союзу.

3.3.1. Сценарій 1: ЄС як повноцінний геополітичний актор (оптимістичний)

Цей сценарій передбачає, що Європейський Союз успішно інтегрує зміни, які розпочалися у 2022-2024 роках, та сформує стійку, цілісну й ефективну систему безпеки. У такому разі ЄС здатний відігравати активну роль на міжнародній арені, об'єднуючи економічну, енергетичну, оборонну та технологічну політику.

Основні параметри оптимістичного сценарію включають:

1. Консолідацію політичної волі та збереження єдності щодо стримування Росії.
2. Поглиблення оборонної інтеграції в межах PESCO та Європейського оборонного фонду.
3. Значне збільшення виробництва боєприпасів та військової техніки в ЄС.
4. Створення дієздатних сил швидкого реагування ЄС.
5. Зростання інвестицій у кіберзахист, штучний інтелект, супутникову інфраструктуру та безпілотні системи.
6. Глибоку та інституціоналізовану інтеграцію України в європейський безпековий простір.

Аналітики CEPS у своїх сценарних дослідженнях підкреслюють, що саме успішна інтеграція України може стати тим фактором, який змінить баланс сил у Європі на користь стабільності: «Вступ України в європейські інституції означатиме формування нової, міцнішої архітектури безпеки» [38].

У разі реалізації цього сценарію ЄС зміцнює свою стратегічну автономію, зменшує залежність від США та водночас залишається надійним партнером НАТО. Європейська оборонна промисловість починає конкурувати на глобальному рівні, а Європа стає геополітичним центром сили.

3.3.2. Сценарій 2: Фрагментований ЄС і зниження трансатлантичної єдності (негативний)

Цей сценарій передбачає, що внутрішні суперечності, політичний радикалізм та економічні труднощі посилюються настільки, що Європейський Союз втрачає здатність до спільних дій у сфері безпеки. В окремих країнах посилюються популістські та проросійські партії, а політичні зміни у США знижують рівень американської підтримки Європи.

Основні ознаки негативного сценарію:

1. Розбіжності між країнами-членами щодо підтримки України.
2. Скорочення оборонних бюджетів через економічну рецесію.
3. Зниження координації ЄС-НАТО.

4. Посилення енергетичних та технологічних залежностей від третіх країн.
5. Втрата темпу оборонної інтеграції та зупинка спільних програм озброєнь.
6. Ослаблення санкційної політики проти Росії.

У сценарному вимірі Ян Зелонка застерігає, що «Європа може програти стратегічне змагання не на полі бою, а внаслідок внутрішньої дезінтеграції» [96, с.73]. У межах цього сценарію ЄС перетворюється на слабо інтегроване об'єднання держав, не здатних забезпечити власну безпеку, що відкриває простір для зовнішнього впливу та внутрішньої політичної нестабільності.

3.3.3. Сценарій 3: Стратегічна невизначеність і повільна еволюція (базовий сценарій)

Цей сценарій є найбільш реалістичним, оскільки він поєднує елементи прогресу з суттєвими обмеженнями. Європейський Союз продовжує рух до поглиблення оборонної співпраці, але цей процес є повільним і нерівномірним. Політичні зміни у різних державах, економічний тиск і соціальні настрої створюють умови для часткової інтеграції, але не дозволяють досягти повної стратегічної автономії.

Для цього сценарію характерні:

1. Помірне збільшення оборонних витрат та частковий розвиток оборонної промисловості.
2. Збереження підтримки України, але без рішучих проривів.
3. Поступова інтеграція України до окремих оборонних проєктів ЄС та PESCO.
4. Нерівномірний розвиток кібербезпеки та технологічного суверенітету у різних державах.
5. Часткове зміцнення співпраці з НАТО, але з обмеженою європейською автономністю.
6. Конкуренція між національними інтересами та колективним підходом у сфері безпеки.

На думку експертів SWP Berlin, «ЄС рухається до зміцнення оборонної інтеграції, але цей рух надто повільний, щоб відповідати темпам зростання глобальних загроз» [85].

Цей сценарій передбачає зміни, але обмежені за масштабом, що не дозволяє ЄС адекватно реагувати на динаміку безпекових загроз.

Аналіз можливих сценаріїв розвитку безпекової політики ЄС до 2030 року демонструє, що Європейський Союз перебуває у точці стратегічного вибору. Оптимістичний сценарій потребує консолідації політичної волі та інвестицій у спільну оборонну інфраструктуру. Негативний сценарій може реалізуватися у разі поглиблення внутрішніх протиріч та зниження трансатлантичної підтримки. Найбільш імовірним є базовий сценарій, який передбачає поступову еволюцію безпекової політики без радикальних проривів. У всіх сценаріях ключовим системоутворюючим чинником залишається Україна, оскільки саме рівень її військової стійкості та інституційної інтеграції у європейські структури визначатимуть стабільність європейської безпеки у найближчі десятиліття.

3.4. Роль України у майбутній системі безпеки Європейського Союзу

Після початку повномасштабної агресії Російської Федерації Україна стала центральним елементом європейської безпекової архітектури. Якщо до 2022 року Європейський Союз розглядав Україну в контексті Східного партнерства або як об'єкт політики сусідства, то після вторгнення роль України змінилася докорінно: її оборона, політична стійкість і здатність протистояти Росії стали визначальними чинниками стабільності всього європейського континенту.

У цьому контексті майбутня система безпеки ЄС не може існувати без урахування позиції України, її військового досвіду, геополітичного значення та стратегічної ваги. Україна фактично перетворилася на ключовий фронтір між європейським простором безпеки та російським ревізіоністським проєктом у сфері міжнародних відносин.

Роль України як «щита Європи»

У політичному дискурсі провідних європейських лідерів поступово закріплюється теза про те, що війна в Україні є водночас війною за європейську

безпеку. Канцлер Німеччини Олаф Шольц наголосив у 2023 році на необхідності не лише підтримки, але і структурної інтеграції України у європейські системи безпеки [33]. Межа безпеки визначається не кордонами ЄС, а межами реальної зони стабільності, яку необхідно захищати.

Таким чином, Україна є не периферією, а центральною ланкою європейської безпеки, і її роль буде лише зростати.

Військовий досвід України та його значення для ЄС

Україна володіє унікальним бойовим досвідом, якого не мали держави-члени ЄС у сучасних міждержавних конфліктах високої інтенсивності з часів балканських воєн. Масштабні операції проти армії великої держави, використання новітніх безпілотних систем, практики кіберзахисту та інтеграція волонтерських ініціатив у систему оборони становлять значний ресурс, який може бути адаптований ЄС.

Аналітики НАТО наголошують, що українська армія є «однією з найбільш бойовитих армій Європи з унікальним досвідом протидії сучасним російським тактикам у кінетичному, інформаційному та кіберпросторі» [74]. Враховуючи це, ЄС зацікавлений у поглибленні військового партнерства з Україною як у рамках місії EUMAM Ukraine, так і через інституційні формати PESCO.

Інтеграція України до оборонних структур ЄС

Вступ України до Європейського Союзу, який офіційно розпочався зі статусу кандидата у 2022 році, створює можливість для включення України у низку оборонних форматів. Важливими напрямками є:

1. участь у спільних оборонних дослідженнях та технологічних програмах;
2. членство у вибраних проєктах PESCO, пов'язаних із кіберзахистом, логістикою, військовою мобільністю та безпілотними системами;
3. долучення до окремих програм Європейського оборонного фонду у форматі партнерської участі, що дозволяє інтегрувати українські інновації та бойовий досвід у спільні оборонні проєкти ЄС.
4. співпраця у сфері протиракетної та протиповітряної оборони.

У 2023 році Європейська служба зовнішніх дій у своєму аналітичному документі прямо визнала, що «інтеграція України до оборонних механізмів ЄС є фактором довгострокової стабільності на східному фланзі» [51]. Це означає, що участь України у європейській оборонній політиці не є тимчасовим інструментом, а стратегічним напрямом розвитку Союзу.

Україна в енергетичній та кібербезпековій політиці ЄС

Майбутня система безпеки Євросоюзу виходить далеко за межі суто військової сфери. Україна відіграє важливу роль у питаннях енергетичної безпеки (газотранспортна інфраструктура, можливості для відновлюваної енергетики), кіберзахисту та боротьби з гібридними загрозами.

Європейська агенція з мережевої та інформаційної безпеки у звіті 2023 року зазначає: «Україна стала полігоном гібридних операцій, і саме її досвід формує основу європейських моделей кіберстійкості» [44]. Це підтверджує стратегічне значення України у сфері кіберзахисту ЄС, особливо в умовах розвитку мережі EU-CyCLONe та Акту про кіберсолідарність.

Україна як частина майбутньої європейської оборонної промисловості

ЄС активно розвиває власну оборонну промисловість, і участь України здатна суттєво посилити цей процес. Українські підприємства мають значний виробничий потенціал у сферах бронетехніки, ракетних систем, безпілотників та ремонту військової техніки.

Ян Зелонка зазначає, що «європейська оборонна промисловість зможе досягти стратегічної автономії лише за умови залучення нових партнерів із власним виробничим та технологічним потенціалом» [96, с. 137]. Україна, таким чином, є важливим стратегічним активом для оборонної автономії ЄС.

Роль України у майбутній системі безпеки Європейського Союзу є фундаментальною. Україна стала ключовим елементом східного флангу ЄС та НАТО, володіє унікальним бойовим досвідом, має значний оборонно-промисловий потенціал і відіграє важливу роль у стримуванні Росії. Інтеграція України до оборонних, енергетичних та кібербезпекових структур ЄС є не лише

політичним рішенням, а стратегічною необхідністю для довгострокової стабільності Європи.

3.5. Стратегічні рекомендації щодо посилення безпеки Європейського Союзу в середньостроковій перспективі

Сформовані у попередніх підпунктах висновки свідчать про те, що Європейський Союз перебуває у фазі глибокої трансформації, спричиненої війною в Україні, зміною глобального балансу сил, а також зростанням багатовимірних загроз. У цих умовах політика безпеки ЄС потребує системного, довгострокового і стратегічного підходу, здатного забезпечити стійкість Союзу до 2030 року та надалі. На основі аналізу сучасних тенденцій, рішень ЄС, рекомендацій провідних аналітичних центрів (ECFR, SWP, RAND, CEPS) і політичних заяв лідерів ЄС можна виокремити низку ключових стратегічних рекомендацій.

Удосконалення оборонних можливостей і спільного військового потенціалу

Перша стратегічна рекомендація стосується формування реальної спільної військової спроможності ЄС. Хоча у Стратегічному компасі проголошено створення сил швидкого реагування, ЄС досі не має повноцінних механізмів для їх розгортання та забезпечення. RAND зазначає: «Європейський Союз може стати впливовим оборонним актором лише тоді, коли його політичні рішення отримають матеріальне підкріплення» [81].

У цьому контексті необхідно:

1. забезпечити повну оперативну готовність сил швидкого розгортання у середньостроковій перспективі;
2. розробити єдиний оперативний штаб ЄС для управління місіями та операціями;
3. розширити участь країн-членів у спільних військових навчаннях;
4. створити механізм підтримки озброєння і боєприпасів, який мінімізуватиме залежність від позаєвропейських постачальників.

Посилення оборонної промисловості та стратегічної автономії ЄС

Війна в Україні оголила структурні слабкості європейської оборонної промисловості. ЄС потребує збільшення виробництва, відновлення критичних ланцюгів постачання та зменшення залежності від третіх країн. Стратегічна автономія ЄС є неможливою без відновлення оборонної промисловості, здатної забезпечити потреби Союзу.

У межах цієї логіки ЄС має:

1. продовжити реалізацію програм ASAP та EDIRPA;
2. створити спільний європейський реєстр виробничих потужностей;
3. збільшити інвестиції у військові інновації, включаючи штучний інтелект, безпілотні системи та протиракетні технології;
4. розвивати співпрацю з Україною як державою, що володіє унікальними виробничими компетенціями.

Розвиток кібербезпеки та протидії гібридним загрозам

Кіберпростір став одним з основних театрів війни в Україні, і його значення лише зростатиме. Європейська агенція з кібербезпеки (ENISA) констатує: «Гібридні атаки більше не є допоміжним елементом, вони є структурною частиною сучасних воєнних дій» [44].

ЄС має:

1. розбудувати Європейську мережу координації кіберкриз (EU-CyCLONe);
2. імплементувати Акт про кіберсолідарність у всіх країнах-членах;
3. створити постійні кіберкоманди швидкого реагування;
4. інтегрувати Україну у спільну систему кіберзахисту.

Енергетична стійкість як невід'ємний елемент безпеки

Після 2022 року енергетична політика стала сферою оборонної політики. Наталія Точчі зазначає: «ЄС більше не може відокремлювати енергетику від безпеки; йдеться про той самий стратегічний простір» [86].

Рекомендації включають:

1. завершення диверсифікації постачання газу та критичних ресурсів;

2. розвиток інтерконекторів і трансєвропейських енергетичних мереж;
3. захист підводних кабелів, LNG-терміналів та електромереж;
4. розвиток ядерної енергетики та ВДЕ як елементів безпекової політики.

Технологічний суверенітет і зниження стратегічних залежностей

Зростання глобальної конкуренції та роль Китаю роблять технологічну незалежність критичною. Європейська комісія у 2023 році підкреслила: «Стратегічні технології є полем геополітичного суперництва, і ЄС має діяти відповідно» (ЕС, 2023).

ЄС має:

1. забезпечити реалізацію EU Chips Act;
2. розширити виробництво критичних технологій у межах Союзу;
3. посилити контроль за інвестиціями третіх держав у стратегічні сектори;
4. інтегрувати Україну як партнера у технологічні програми ЄС.

Роль України у формуванні майбутньої безпекової системи Європи

Україна є практичним чинником реалізації стратегічних цілей безпекової політики Європейського Союзу. ЄС повинен розглядати інтеграцію України не лише як політичний процес, а як елемент зміцнення власної оборонної системи.

Рекомендації:

1. включити Україну до ключових оборонних проєктів PESCO;
2. створити окремий інструмент підтримки Збройних Сил України у середньостроковій перспективі;
3. розвивати спільні виробничі кластери зброї;
4. інтегрувати Україну у механізми стратегічного планування ЄС.

Зміцнення безпеки Європейського Союзу у середньостроковій перспективі потребує системного підходу, що охоплює військові, промислові, енергетичні, кібернетичні та технологічні виміри. Війна в Україні показала, що безпека ЄС нерозривно пов'язана з безпекою України, а успіхи інтеграції та співпраці між Києвом і Брюсселем визначатимуть стабільність Європи у наступні десятиліття.

Звернення до довгострокової часової перспективи у підрозділах цього розділу зумовлене характером трансформацій, що відбуваються у безпековій політиці ЄС, та відображає логіку стратегічного планування, притаманну європейським інституціям.

Висновки до розділу

Аналіз сучасних процесів у сфері безпекової політики Європейського Союзу засвідчує, що війна Росії проти України стала визначальним чинником системної трансформації європейської архітектури безпеки. ЄС більше не може покладатися на підхід, заснований переважно на економічних інструментах, дипломатії та нормативній силі. У відповідь на агресію Росії Європейський Союз переходить до моделі стратегічної стійкості, яка охоплює військову сферу, кібербезпеку, енергетику, технології, промислову політику та трансатлантичну взаємодію.

По-перше, геополітичні виклики після 2022 року суттєво змінили зовнішнє безпекове середовище. Росія перестала бути партнером, з яким можна шукати компроміси, і стала системною загрозою для стабільності Європи. Зміна ролі США, зумовлена їхньою стратегічною переорієнтацією на Індо-Тихоокеанський регіон, створює додатковий рівень невизначеності, що вимагає від ЄС здатності діяти більш самостійно. Зростає також роль Китаю як ключового економічного конкурента та системного суперника ЄС.

По-друге, Європейський Союз поступово вибудовує власну оборонну спроможність. Це відображається у розвитку PESCO, Європейського оборонного фонду, Європейського фонду миру, сил швидкого реагування та інвестицій у оборонну промисловість. Європейська стратегія поступово зміщується від реактивного підходу до моделі превентивного стримування та нарощування власних можливостей. Проте ці зміни є нерівномірними серед держав-членів і потребують довгострокової політичної консолідації.

По-третє, кібербезпека та гібридні загрози стають одним із ключових вимірів майбутньої безпеки ЄС. Акт ЄС про кіберсолідарність, мережа EU-CyCLONe та нові інструменти моніторингу критичної інфраструктури формують

основу спільної європейської системи кіберзахисту. Водночас приклад України демонструє, що сучасний конфлікт має багатовимірний характер, у якому кіберпростір відіграє роль не менш важливу, ніж військові операції на землі.

По-четверте, енергетична стійкість ЄС стала невід'ємною частиною безпекової політики. Масштабна трансформація, започаткована програмою REPowerEU, означає відхід від російських енергоносіїв, розвиток відновлюваних джерел, зміцнення інтерконекторів та захист критичної інфраструктури. Енергетика у цьому контексті стає не лише економічним ресурсом, але й стратегічним інструментом.

По-п'яте, ключове місце в майбутній системі безпеки ЄС посідає Україна. Її оборонний потенціал, бойовий досвід, технологічні компетенції та геополітичне розташування роблять її важливим елементом європейської безпеки. ЄС визнає, що без стійкої та сильної України неможлива довгострокова стабільність на континенті. Інтеграція України до європейських оборонних структур, участь у проєктах PESCO та EDF, співпраця у кіберзахисті та оборонній промисловості є перспективними напрямками подальшого зміцнення безпеки як України, так і Європейського Союзу.

Таким чином, майбутня безпекова система ЄС буде багатовимірною, комплексною та інтегрованою. Вона базуватиметься на поєднанні військових, технологічних, енергетичних та політичних інструментів. Європейський Союз уже вступив у фазу формування стратегічної автономії, однак успіх цього процесу залежатиме від політичної єдності, здатності до інституційних реформ та інвестицій в оборонну спроможність. Війна в Україні стала каталізатором цих змін і водночас визначила ключові пріоритети майбутньої політики безпеки ЄС.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило здійснити комплексний аналіз трансформації підходів у безпековій політиці Європейського Союзу в контексті війни Росії проти України та виявити ключові тенденції, суперечності й перспективи цієї трансформації. Робота продемонструвала, що війна в Україні не лише оголила вразливість попередньої моделі європейської безпеки, але й стала каталізатором глибокого перегляду засадничих принципів, інструментів та інституційних механізмів політики безпеки ЄС.

По-перше, теоретико-методологічний аналіз показав, що безпекову політику ЄС неможливо адекватно пояснити в межах однієї парадигми міжнародних відносин. Реалістичні концепції акцентують на структурних обмеженнях, анархічному характері міжнародної системи та необхідності силового стримування агресора; лібералізм дозволяє зрозуміти роль інституцій, норм і взаємозалежності; конструктивізм виявляє значення ідентичності, наративів і ціннісних уявлень для формування політики. У роботі доведено, що безпекова політика ЄС на перетині цих підходів породила феномен «нормативної сили» і «м'якої сили» як базових інструментів впливу, але водночас сформувала специфічну «культуру занепокоєння»: домінування декларативних реакцій над практичними заходами в умовах наростання загроз.

По-друге, історичний аналіз генези безпекової політики ЄС показав її поступову еволюцію: від невдалих спроб створення спільної оборонної структури в 1950-х роках - до формування Спільної зовнішньої та безпекової політики та Спільної політики безпеки й оборони. Ключові документи - Європейська стратегія безпеки 2003 року, Глобальна стратегія 2016 року, Лісабонський договір - закріпили нормативну, інституційну й політичну рамку, але робили акцент переважно на «нових» загрозах (тероризм, нестабільність на периферії, «неспроможні держави»), а не на класичному міждержавному нападі. Це сприяло формуванню у ЄС певного стратегічного самоуспокоєння, коли

російська агресія 2008 і 2014 років сприймалася радше як «криза», а не як довгострокова системна загроза.

По-третє, у роботі виявлено, що реакція ЄС на повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року стала якісно новим етапом розвитку політики безпеки. На відміну від попередніх криз, ЄС продемонстрував безпрецедентну швидкість консолідації: політичні заяви про підтримку України були оперативно доповнені масштабними санкціями, військовою допомогою через Європейський фонд миру, місією EUMAM Ukraine, фінансовою та гуманітарною підтримкою. Відбулося зміщення від практики риторичної «стурбованості» до практики дії: від символічних формулювань до використання твердих інструментів сили, хоча й поза рамками класичної оборони у форматі НАТО. Ця зміна засвідчує початок переорієнтації ЄС від домінування «м'якої сили» до комплексного поєднання м'яких та жорстких інструментів.

По-четверте, у дослідженні доведено, що війна в Україні спричинила системну трансформацію підходів ЄС до енергетичної безпеки, кібербезпеки та технологічної стійкості. Програма REPowerEU, поступова відмова від російських енергоносіїв, розвиток відновлюваних джерел енергії, нові акценти на захист критичної інфраструктури, прийняття законодавчих актів у сфері кіберсолідарності та розбудова мережі EU-CyCLONe свідчать про те, що енергетика й кіберпростір стали невід'ємною частиною безпекової політики, а не лише технічними чи економічними секторами. Це означає, що ЄС поступово формує концепцію безпеки як «стійкості» - здатності витримати удари, адаптуватися та зберегти функціональність систем.

По-п'яте, у роботі обґрунтовано, що Україна перестала бути виключно об'єктом зовнішньої політики ЄС і поступово утверджується як ключовий суб'єкт і партнер у формуванні нової європейської архітектури безпеки. Військовий досвід України, її роль у стримуванні російської агресії, оборонно-промисловий потенціал, участь у європейських ініціативах у сфері безпеки та оборони - усе це перетворює Україну на один із центральних елементів східного флангу Європи. Підтримка України перестає бути суто моральним чи політичним

актом солідарності й набуває характеру стратегічної інвестиції у власну безпеку ЄС. Саме тому питання про інтеграцію України до оборонних, кібернетичних, енергетичних та технологічних механізмів ЄС є фундаментальним для довгострокової стабільності континенту.

По-шосте, сценарний аналіз, проведений у цьому розділі, показав, що майбутня еволюція безпекової політики ЄС до 2030 року може розгортатися за кількома траєкторіями - від формування повноцінного геополітичного актора до загрози фрагментації та стратегічної невизначеності. Найбільш реалістичним є сценарій повільної, але поступової еволюції, за якого ЄС зміцнюватиме оборонну співпрацю, розвиватиме оборонну промисловість, але продовжуватиме відчувати інституційні, політичні й ресурсні обмеження. У цьому контексті надзвичайно важливим є питання подолання розриву між політичними деклараціями та реальними спроможностями - розриву, який і був виражений у феномені «політики занепокоєння».

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному.

По-перше, у роботі концептуалізовано феномен «політики занепокоєння» Європейського Союзу як специфічної форми реакції на зовнішні загрози, що поєднує високу інтенсивність декларативних заяв із низьким рівнем оперативних та матеріальних дій. На основі контент-аналізу заяв та документів ЄС продемонстровано, що до 2022 року реакція на агресивні дії Росії переважно обмежувалася риторичними формулюваннями («глибока стурбованість», «серйозне занепокоєння»), які не супроводжувалися пропорційними до загрози кроками у сфері оборони та стримування.

По-друге, у дослідженні запропоновано інтерпретацію переходу від «політики занепокоєння» до «політики стратегічної стійкості» як якісного зсуву в безпековій культурі ЄС. Показано, що війна в Україні стала критичною точкою, після якої ЄС почав поступово розбудовувати комплексний набір інструментів - військових, енергетичних, кібернетичних, технологічних, інституційних, - що дозволяють не лише реагувати на вже наявні загрози, а й готуватися до майбутніх.

По-третє, авторкою сформульовано ідею переходу від декларативної до процедурної моделі реагування ЄС на загрози. Запропоновано створення рамки стратегічного реагування, яка передбачала б: систему індикаторів загроз; чітко визначені порогові рівні, при досягненні яких політична «стурбованість» автоматично доповнюється конкретними заходами (санкційними, оборонними, кібернетичними, енергетичними); часові рамки ухвалення рішень; часткову обов'язковість виконання рішень ЄС для держав-членів у критичних ситуаціях. Такий підхід покликаний замінити практику нескінченних заяв про «занепокоєння» на систематизований алгоритм дій.

По-четверте, у роботі запропоновано розглядати Україну не лише як об'єкт підтримки, а як співтворця нової європейської безпекової моделі. Обґрунтовано необхідність інституційного закріплення участі України у європейських оборонних програмах (PESCO, EDF, кібербезпекові ініціативи), а також використання українського бойового досвіду та оборонно-промислового потенціалу як ресурсу зміцнення стратегічної автономії ЄС.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в роботі висновки та рекомендації можуть бути використані:

- у діяльності органів державної влади України для вибудови більш системної політики взаємодії з ЄС у сфері безпеки й оборони;
- у дослідницькій та аналітичній роботі щодо оцінки ефективності реакції ЄС на кризи;
- у розробці концептуальних підходів до реформування механізмів ухвалення рішень у сфері безпеки в Європейському Союзі;
- у подальших академічних дослідженнях, присвячених зміні стратегічної культури ЄС після війни в Україні.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що Європейський Союз опинився перед вибором між збереженням інерційної моделі, заснованої на нормативній риторичі та обмежених практичних кроках, і переходом до нової парадигми безпеки, яка вимагає від ЄС дії, відповідальності та готовності брати на себе ризики. Війна в Україні оголила межі «політики занепокоєння» і водночас

показала, що ЄС здатен за необхідності виходити за межі власних комфортних зон. Від того, чи буде закріплено цю зміну в інституційній логіці, залежатиме, чи стане Європейський Союз повноцінним безпековим актором у новій конфігурації міжнародної системи, де війна, сила і конкуренція знову набули центрального значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадрак В. О. Нова війна Росії проти України: виклики та відповіді. Київ : Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, 2022. - 272 с.
2. Герасимчук С. Безпекова політика ЄС після 2022 року: виклики для Східної Європи. Аналітична доповідь. - Київ : ECFR Ukraine, 2023. URL: <https://ecfr.eu> (дата звернення: 18.11.2025).
3. Голуб'як Н. Р. Гібридні загрози як виклики безпековій політиці Європейського Союзу. Івано-Франківськ : ПНУ, 2023.
4. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт. Київ : НІСД, 2017.
5. Горбулін В. П. Кінець епохи стримування: Європа між війною і миром. Київ : НІСД, 2020.
6. Horbulin V. Strategic Challenges for Europe After Russia's Aggression // Ukrainian Journal of Security Studies. 2021.
7. Загороднюк А. Європейська безпека після 2022 року: виклики та можливості. Київ : Центр оборонних стратегій, 2023.
8. Zagorodnyuk A., Marsh T. Transformation of Ukraine's Defence Sector and NATO–EU Support // Atlantic Council Report. 2022. URL: <https://www.atlanticcouncil.org> (дата звернення: 18.11.2025).
9. Zagorodnyuk A. EU Defence Initiatives and Support for Ukraine in the Context of Russia's War // Security and Defence Journal. 2023.
10. Зеркаль О. В. Європейська політика стримування Росії: міфи та реальність // Дзеркало тижня. 2021.
11. Зеркаль О. Росія використовує енергетику як зброю: Європа заплатила за ілюзію компромісу // Українська правда. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua> (дата звернення: 19.11.2025).
12. Зеркаль О. Європа довго жила в логіці умиротворення, але війна в Україні це зруйнувала // NV. 2022. URL: <https://nv.ua> (дата звернення: 20.11.2025).

13. Zerkal O. Europe's strategic blindness towards Russia // Atlantic Council. 2022.
URL: <https://www.atlanticcouncil.org> (дата звернення: 21.11.2025).
14. Зеркаль О. The Limits of the EU Response to Russian Aggression: A Practitioner's View // Policy Brief, Kyiv Analytical Forum. 2022.
15. Зеркаль О. В. Санкційна політика ЄС щодо Росії: інституційні рамки та політичні обмеження // Аналітичні записки. 2023.
16. Кобець Ю., Голуб'як Н. Оборонна та безпекова політика Європейського Союзу: суперечності трансформації // Грані. 2023. Т. 26, № 5. С. 19–25.
DOI: <https://doi.org/10.15421/172396>
17. Литвиненко О. Стратегічні пріоритети безпеки Європейського Союзу в умовах нових викликів. Київ : НІСД, 2019.
18. Литвиненко О. Європейська безпека після 2014 року: тенденції та перспективи. Київ : НІСД, 2020.
19. Lytvynenko O. Hybrid Threats and the Transformation of the European Security Architecture // NISS Analytical Papers. 2021.
20. Литвиненко О. Інтерв'ю директора НІСД Олександра Литвиненка для LIGA.net. 13.05.2020. URL: <https://niss.gov.ua/news/intervyu/intervyu-direktora-nisd-oleksandra-litvinenka-dlya-liganet> (дата звернення: 22.11.2025).
21. Литвиненко О. Україна є ключовою точкою перетину інтересів. 06.09.2019. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/direktor-nisd-oleksandr-litvinenko-ukraina-e-klyuchovoyu-tochkoyu-peretinu-interesiv> (дата звернення: 23.11.2025).
22. Моргантау Г. Й. Політика між націями: боротьба за владу та мир. Київ : Либідь, 2000. 588 с.
23. Нагорняк М. М. Європейська інтеграція України: міжнародно-політичний та безпековий виміри : монографія. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2018. 416 с.
24. Nahornyak M. Transformation of the European Security Environment After Russian Aggression. *Journal of European Studies*. 2020. Vol. 5. P. 112–125.

25. Нагорняк М. М. Гібридні загрози в європейському безпековому просторі: виклики для України. *Матеріали міжнародної наукової конференції* (м. Івано-Франківськ, 2019 р.). Івано-Франківськ : ПНУ, 2019. С. 45–48.
26. Нагорняк М. М., Свед У. І. Європейська політика безпеки та оборони: стратегічні аспекти. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти* : зб. наук. праць. 2024. Вип. 13. С. 84-97. DOI: 10.31866/2616-745X.13.2024.305388.
27. Перепелиця Г. М. Міжнародна безпека і конфлікти у Східній Європі. Київ : НІСД, 2017.
28. Perepelytsia H. Russia's Hybrid War and European Security // *Ukrainian Security Studies Journal*. 2020.
29. Перепелиця Г. М. Війна Росії проти України: витоки, динаміка, наслідки. Київ : НІСД, 2022.
30. Atlas Institute for International Affairs. Energy Security in the Post-Ukraine War Era: Redrawing the Global Energy Map. URL: <https://atlasinstitute.org/energy-security-in-the-post-ukraine-war-era-redrawing-the-global-energy-map/> (дата звернення: 24.11.2025).
31. Barnett M. Social Constructivism // *The Oxford Handbook of International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 2008. P. 162-180.
32. Biscop S. European Defence: The Capability Gap and the Quest for Strategic Autonomy.
33. Borrell J. Europe in War: The Geopolitical Awakening : Speech at the European Parliament, 6 April 2022. URL: <https://www.eeas.europa.eu> (дата звернення: 25.11.2025).
34. Brookings Institution. Europe's Defence Posture after Russia's Invasion of Ukraine. 2023. URL: <https://www.brookings.edu> (дата звернення: 26.11.2025).
35. Buzan B. People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era. 2nd ed. Boulder : Lynne Rienner, 1991.

36. Buzan B., Wæver O., de Wilde J. Security: A New Framework for Analysis. Boulder : Lynne Rienner, 1998.
37. Carnegie Europe. Europe in Crisis: Rethinking Security and Defense. 2022. URL: <https://carnegieeurope.eu> (дата звернення: 27.11.2025).
38. CEPS. Europe's Security Architecture after the War in Ukraine : Policy Brief. 2023. URL: <https://www.ceps.eu> (дата звернення: 28.11.2025).
39. Chatham House. The Future of European Security: Implications of the War in Ukraine : Research Paper. 2023. URL: <https://www.chathamhouse.org> (дата звернення: 29.11.2025).
40. Council of the European Union. A Strategic Compass for Security and Defence. Brussels, 2022.
41. Council of the European Union. Joint Declaration on EU–NATO Cooperation. Brussels, 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu> (дата звернення: 30.11.2025).
42. CSIS. European Security in the Post-Ukraine War Era : Report. 2024. URL: <https://www.csis.org> (дата звернення: 01.12.2025).
43. Emerson M. European Security after Ukraine: From Illusions to Strategic Reality. Brussels : Centre for European Policy Studies (CEPS), 2022. 42 p.
44. EU Agency for Cybersecurity (ENISA). ENISA Threat Landscape Report 2023. URL: <https://www.enisa.europa.eu> (дата звернення: 02.12.2025).
45. European Commission. REPowerEU Plan. Brussels, 2022. URL: <https://commission.europa.eu> (дата звернення: 03.12.2025).
46. European Commission. Proposal for a Regulation on establishing measures to strengthen solidarity and capacities in the Union to detect, prepare for and respond to cybersecurity threats and incidents (EU Cyber Solidarity Act). 2023. URL: <https://commission.europa.eu> (дата звернення: 04.12.2025).
47. European Commission. Regulation (EU) 2023/1781 of the European Parliament and of the Council of 13 September 2023 establishing a framework of measures for strengthening Europe's semiconductor ecosystem (Chips Act). 2023.

48. European Commission. Regulation (EU) 2023/2418 establishing an instrument for the reinforcement of the European defence industry through common procurement (EDIRPA). 2023.
49. European Commission. Regulation (EU) 2023/1525 on supporting ammunition production (ASAP). 2023.
50. European Commission. Defence of Europe: Enhancing Military Mobility : Joint Communication JOIN(2022) 24. Brussels, 2022.
51. European External Action Service (EEAS). The EU Response to the Russian Aggression Against Ukraine. 2023. URL: <https://www.eeas.europa.eu> (дата звернення: 05.12.2025).
52. European Parliament. Energy Security and the Transition to Renewables in the EU after 2022 : Study. 2023. URL: <https://www.europarl.europa.eu> (дата звернення: 06.12.2025).
53. European Parliament Research Service (EPRS). The EU's Defence Policy after Russia's Invasion of Ukraine : Study. 2023. URL: <https://www.europarl.europa.eu> (дата звернення: 07.12.2025).
54. European Union. Regulation (EU) 2022/1032 on Gas Storage and Security of Supply. Brussels, 2022.
55. European Union. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. Brussels, 2016. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (дата звернення: 22.11.2025). European Defence Agency. Defence Data 2023. Brussels, 2024.
56. EU-CyCLONe. European Cyber Crisis Liaison Organisation Network. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu> (дата звернення: 08.12.2025).
57. EU Institute for Security Studies (EUISS). The EU's Strategic Autonomy after the War in Ukraine : Brief. 2023. URL: <https://www.iss.europa.eu> (дата звернення: 09.12.2025).

58. EU Institute for Security Studies (EUISS). Strategic Foresight Report: War in Ukraine and the Future of EU Security. 2023. URL: <https://www.iss.europa.eu> (дата звернення: 10.12.2025).
59. German Marshall Fund (GMF). Transatlantic Trends : annual reports. URL: <https://www.gmfus.org> (дата звернення: 11.12.2025).
60. Gressel G. How Europe should respond to Russia's military threat : Commentary. 2021.
61. Gressel G. The war in Ukraine and the future of European defence : Policy Brief. 2022.
62. Helwig N., Jokela J., Portela C. (eds.). Sharpening EU Sanctions Policy: Challenges and Responses in a Geopolitical Era. Helsinki : Finnish Institute of International Affairs, 2020.
63. Howorth J. Security and Defence Policy in the European Union. [Текст] / Jolyon Howorth. - Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2007, 315 с. - (The European Union series).
64. International Energy Agency (IEA). Europe's Energy Security Outlook 2023. Paris : IEA, 2023. URL: <https://www.iea.org> (дата звернення: 12.12.2025).
65. International Institute for Strategic Studies (IISS). The Military Balance 2023. London : IISS, 2023.
66. Keohane R., Nye J. Power and Interdependence. 4th ed. Boston : Longman, 2011.
67. Keukeleire S., Delreux T. The Foreign Policy of the European Union. 2nd ed. London: Palgrave Macmillan, 2014.
68. Leonard M., Puglierin J. A Geopolitical EU after Ukraine. 2023. URL: <https://ecfr.eu> (дата звернення: 16.11.2025).
69. Leonard M., Puglierin J. A New EU Security Order After Russia's War. 2023. URL: <https://ecfr.eu> (дата звернення: 17.11.2025).
70. London School of Economics (LSE IDEAS). European Geopolitics after Ukraine: A New Strategic Reality : Policy Brief. 2023. URL: <https://www.lse.ac.uk/ideas> (дата звернення: 15.11.2025).

71. Macron E. Discours à la Conférence de Munich sur la sécurité, 17 février 2023. URL: <https://www.elysee.fr> (дата звернення: 05.12.2025).
72. Manners I. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? // Journal of Common Market Studies. 2002. Vol. 40(2). P. 235-258.
73. Meyer C. O. The Quest for a European Strategic Culture: Changing Norms on Security and Defence in the European Union. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006.
74. NATO Review. Lessons from Ukraine: Modern Warfare and Deterrence. 2023. URL: <https://www.nato.int> (дата звернення: 04.12.2025).
75. Nye J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs, 2004.
76. Oertel J., Wesslau F. Europe's new moment: how the war in Ukraine is transforming EU foreign policy : Policy Brief. 2022.
77. Oertel J. Strategic Europe in a fragmenting world : Policy Paper. 2023.
78. Oxford Analytica. Europe's Strategic Autonomy Debate after Ukraine : Analytical Brief. 2023.
79. Portela C. Where and why does the EU impose sanctions? // Politique européenne. 2005. No. 17.
80. Portela C. European Union Sanctions: When and why do they work? // In Which Way Forward? Present Challenges, Strategic Choices and Future Perspectives of the EU. Hamburg : THESEUS, 2013.
81. RAND Corporation. European Strategic Resilience Assessment. Santa Monica : RAND, 2023. URL: <https://www.rand.org> (дата звернення: 03.12.2025).
82. Scholz O. Speech at the Bundestag on Security Policy, 1 March 2023. URL: <https://www.bundesregierung.de> (дата звернення: 02.12.2025).
83. Solana J. Europe Must Learn to Think Geostrategically. 2022. URL: <https://www.project-syndicate.org> (дата звернення: 01.12.2025).
84. Statement by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen on Crimea, 19 March 2014. Brussels: NATO, 2014. URL:

- https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_108021.htm (дата звернення: 19.11.2025).
85. SWP Berlin. European Defence Integration after the Ukraine War : Report. 2023. URL: <https://www.swp-berlin.org> (дата звернення: 30.11.2025).
86. Tocci N. Energy, Climate and European Security. 2023. URL: <https://www.eui.eu> (дата звернення: 27.11.2025).
87. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. Official Journal of the European Union. - 2007. - С 306. - Р. 1-271. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2007:306:TOC> (дата звернення: 18.11.2025).
88. Von der Leyen U. State of the Union Address 2022: Our Union in the Face of Adversity : speech by President of the European Commission, Strasbourg, 14 September 2022. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/state-union-addresses/state-union-2022_en (дата звернення: 16.11.2025).
89. Waltz K. N. Theory of International Politics. New York : McGraw-Hill, 1979. 251 p.
90. Waltz K. N. Structural Realism after the Cold War // International Security. 2000. Vol. 25, No. 1. P. 5-41.
91. United States Department of State. Statement by Secretary of State John Kerry on the Situation in Ukraine, March 2014. URL: <https://www.state.gov> (дата звернення: 18.11.2025).
92. Wendt A. Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics // *International Organization*. 1992. Vol. 46, No. 2. P. 391-425
93. Wigell M., Vihma A. Geopolitics versus geoeconomics: the case of Russia's geostrategy and its effects on the EU // *International Affairs*. 2016. Vol. 92(3). P. 605–627.
94. Witney N. Re-energising Europe's security and defence policy : Policy Brief. 2023.

95. Witney N., Puglierin J. Power, purpose, and strategic autonomy: European defence in the shadow of Russia's war : Report. 2022.
96. Zielonka J. The Lost Future: Europe in the World after Ukraine. Oxford : Oxford University Press, 2024.

ДОДАТКИ

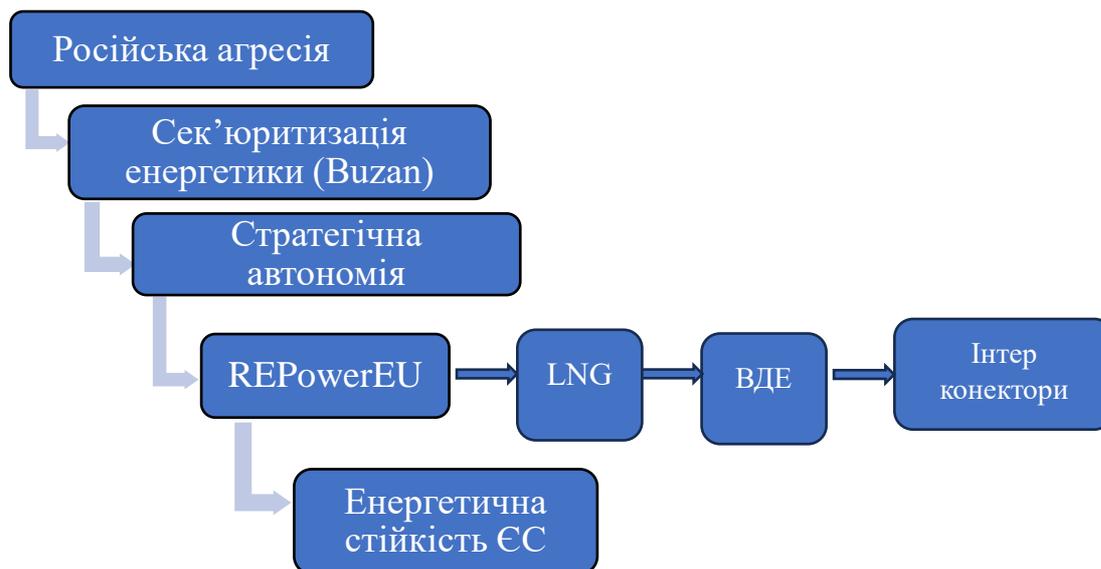
Додаток А

Типові риторичні формули в офіційних заявах Європейського Союзу щодо криз у східній Європі (2008-2022 роки)

Тип риторичного формулювання	Типові формули (з розшифруванням)	Контекст застосування
Формули занепокоєння	<i>deeply concerned</i> («глибоко занепокоєні»), <i>gravely concerned</i> («вкрай / серйозно занепокоєні»)	Реакція ЄС на війну РФ проти Грузії (2008), анексію Криму (2014), ескалації на Донбасі
Заклики до стриманості	<i>calls on all sides to show restraint</i> («закликає всі сторони проявляти стриманість»)	Заяви щодо України, Грузії, Білорусі та інших регіональних криз
Апеляція до деескалації	<i>urges de-escalation</i> («закликає до деескалації»), <i>urges all parties to de-escalate</i> («закликає всі сторони до деескалації»)	Періоди військових загострень та концентрації військ РФ
Наголос на діалозі	<i>stresses the importance of dialogue</i> («наголошує на важливості діалогу»)	Коментарі щодо Мінських домовленостей, відносин ЄС-РФ
Нейтралізація відповідальності	<i>situation</i> («ситуація»), <i>crisis</i> («криза»), <i>developments</i> («події / розвиток подій») замість <i>aggression</i> («агресія»)	Уникнення прямої правової та політичної кваліфікації дій Російської Федерації
Відсутність інструментів примусу	Відсутність згадок про <i>sanctions</i> («санкції»), <i>deterrence</i> («стримування»), <i>military assistance</i> («військова допомога»)	Переважна більшість заяв ЄС до 2022 року

Примітка. Таблиця узагальнює результати якісного контент-аналізу офіційних заяв інституцій ЄС та публічних виступів ключових посадових осіб за 2008-2022 роки

Логічна модель сек'юритизації енергетичної політики ЄС після 2022 року

Еволюція безпекової парадигми ЄС після 2022 року

До 2022 року → Після 2022 року

Нормативна сила → Геополітична сила

Реакція → Стимування

Економічний інструментарій → Військовий + Оборонний

Мінімальна кіберполітика → Повноцінна кібероборона

Формула стратегічної стійкості Європейського Союзу

